

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
Katedra sociální politiky a sociální práce

Představy rodičů o uspokojování potřeb dětí v romských sociálně vyloučených rodinách.

Bakalářská práce

Zuzana Ošmerová

Vedoucí práce: PhDr. Monika Šišláková Ph.D.

Brno 2009

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

V Brně dne 19. května 2009

.....

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí mé práce PhDr. Monice Šišlákové, Ph.D. za cenné rady, pomoc, trpělivost a čas, který mi při konzultacích věnovala.

Dále bych ráda poděkovala organizacím Drom a Dětský dům Zábřovice, které mi zprostředkovaly rozhovory s jejich klientkami.

Děkuji také všem, kteří byli ochotní mi poskytnout rozhovor, protože bez nich by tato práce nemohla vzniknout.

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1. Rodina	7
1.1. Vymezení pojmu rodina	7
1.2. Rodina jako systém	7
1.3. Funkce rodiny.....	8
1.4. Socializace.....	9
1.5. Výchova v rodině	10
1.6. Teorie citové vazby	11
2. Dítě a jeho potřeby	12
2.1. Základní potřeby dítěte.....	12
2.2. Biologické potřeby	12
2.3. Psychické potřeby	12
2.4. Sociální potřeby.....	13
3. Představy	14
3.1. Definice představ.....	14
3.2. Funkce představ.....	14
4. Sociální vyloučení	16
4.1. Vymezení pojmu sociální vyloučení	16
4.2. Indikátory sociálního vyloučení	16
5. Romská sociálně vyloučená rodina	18
5.1. Životní situace a sociální fungování.....	18
5.2. Prvky životní situace romských rodin	18
5.2.1. Příjem	19
5.2.2. Bydlení	19
5.2.3. Vzdělání	19
5.3. Hlavní specifika romské rodiny	20
5.4. Vztahy mezi členy rodiny	21
5.5. Romské dítě.....	22
5.6. Péče o děti	22
5.7. Výchova	23
EMPIRICKÁ ČÁST	25
6. Metodika výzkumu	25
6.1. Cíle výzkumu a výzkumné otázky	25

6.2. Použitá metodologie	26
6.3. Výběr vzorku	26
7. Analýza a interpretace dat	28
7.1. Romští rodiče	28
7.1.1. Základní péče	28
7.1.2. Stimuly	30
7.1.3. Řád a pravidla.....	30
7.1.4. Zajištění bezpečí.....	31
7.1.5. Identita dítěte.....	31
7.1.6. Orientace do budoucnosti.....	32
7.1.7. Výchova	32
7.2. Lidé pracující s Romy	33
7.2.1. Základní péče	33
7.2.2. Stimuly	37
7.2.3. Řád a pravidla.....	37
7.2.4. Zajištění bezpečí.....	38
7.2.5. Identita dítěte.....	38
7.2.6. Orientace do budoucnosti.....	39
7.2.7. Výchova	39
ZÁVĚR.....	41
Použitá literatura	44
Anotace.....	47
Jmenný rejstřík	49
Věcný rejstřík	50
Přílohy	51
Příloha 1: Historie Romů.....	51
Příloha 2: Zanedbání péče.....	55
Příloha 3: Otázky rozhovoru	57

ÚVOD

Problematika romské populace je většinovou společností často kriticky vnímána a bývá zatížena předsudky. Za důvody můžeme považovat odlišnou kulturu, zvyky a systém hodnot Romů. Tyto hodnoty se mimo jiné promítají do představ romských rodičů, jak se starat o děti. Role rodičů je pro život dítěte bezesporu zásadní. Děti přijímají hodnoty, postoje ale také zlozvyky svých rodičů, které poté v dospělosti samy užívají. To, jak se rodiče o své děti starají, se promítne nejen do jejich současného, ale i pozdějšího životního stylu. Představy rodičů o potřebách dětí a jejich uspokojování jsou tedy velmi důležité pro vývoj dítěte a ovlivní celý jeho život.

Téma práce jsem si zvolila, neboť je dle mého názoru z odborného hlediska zajímavé a není mu věnována dostatečná pozornost. Tato práce se zabývá představami rodičů o potřebách dětí. V minulosti publikované práce se ve většině případů zabývají pouze reálným uspokojováním potřeb romských dětí a nereflektují již představy rodičů o této problematice. Právě proto hlavní výzkumná otázka mé práce zní: *Jaké představy mají rodiče v romské sociálně vyloučené rodině o žádoucím způsobu uspokojování základních potřeb dětí?* Zajímat mne budou konkrétní představy rodičů o důležitosti jednotlivých oblastí souvisejících s potřebami dětí a nedostatečná podoba či dokonce absence těchto představ. Pro větší výpovědní hodnotu bude práce obsahovat nejen představy romských rodičů, ale také výpovědi Neromů o představách romských rodičů a jejich vlastní realizaci.

Práce je rozčleněna do sedmi kapitol. V první kapitole se zaměřuji na pojem rodina, jak je vymezena a jaké funkce plní. Na ni navazuje kapitola, ve které se zabývám základními potřebami dítěte. V další kapitole se věnuji vymezení toho, co je představa, jaké jsou její druhy a jaké funkce plní. Následně se zabývám pojmem sociálního vyloučení, na který naváží charakteristikou romské rodiny. V rámci romské rodiny se věnuji také životní situaci a jednotlivým prvkům životní situace Romů. Kromě těchto aspektů se rovněž zabývám vzájemnými vztahy, péčí o děti a výchovným stylem romské rodiny. Vlastní výzkum byl proveden kvalitativně technikou polostandardizovaného rozhovoru. Výzkumnými otázkami, zvolenou technikou a výběrem vzorku se zabývám v šesté kapitole. Poslední kapitola se skládá z analýzy a interpretace získaných dat.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina

Chceme-li se zabývat otázkou dítěte, musíme jej vnímat v širším rámci, v kontextu rodiny. Dítě je na své rodině plně závislé a v raném věku by bez ní nebylo schopné samostatné existence. Nejen z hlediska biologických potřeb je rodina pro dítě natolik důležitá, významné je také zajištění jeho psychických potřeb.

1.1. Vymezení pojmu rodina

Základní definici uvádí Matoušek (2003, s. 9): „*Rodina je základní jednotkou každé lidské společnosti. Propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity.*“ Jiné vymezení nabízí Havlík a Kořa (2002, s. 67), podle nich je rodina „*primární skupinou, v níž se formuje osobnost dítěte a v níž prožíváme všechny fáze svého života*“. Rodina slouží jako první model společnosti, se kterým se dítě setkává. Ovlivňuje jeho osobní vývoj a jeho vztah k ostatním lidem. Pomocí rodiny se dítě seznamuje s určitými hodnotami a učí se v nich orientovat. Je vystaveno různým konfliktům, ale zároveň se mu dostává podpory a ochrany. Postupně se dítě v rodině učí mnoha dovednostem a ztotožňuje se také se svou sexuální rolí. (Matoušek, 2003)

Rodinu lze analyzovat z různých hledisek. Jedno z nejrozšířenějších je rozdělení rodiny na nukleární a širší. Nukleární rodina se skládá z rodičů a dětí. Tvoří základ pro rodinu širší – ta se mimo rodičů a dětí skládá také z dalších členů příbuzenstva jako je babička, dědeček a další. Oproti dřívějším dobám, kdy žilo několik generací rodiny společně, je dnes převažujícím typem rodina nukleární.

1.2. Rodina jako systém

Rodina se skládá z jednotlivých prvků, které jsou ve vzájemných interakcích. Porucha jednoho prvku se však nutně projeví ve funkci celého systému. Matějček (2005) uvádí, že rodina jako systém je zároveň zapojena do širšího společenského systému, do něhož se řadí

příbuzenstvo, sousedé, přátelé atd. Rodině pomáhají, chrání ji, ale někdy ji mohou i narušovat či zatěžovat svými nároky. Dále je rodina zapojena do rozsáhlého systému sociálních vztahů, který ji obklopuje zvnějšku. Představují jej instituce jako škola, zaměstnavatel, poradny, orgány péče o dítě, soudy a jiné. Poslední obsáhlý systém, který rodinu ovlivňuje, zahrnuje společenské instituce, společenské normy, postoje, zvyky a tradice, obecně uznávané hodnoty, zákony a předpisy, ale i předsudky, pověry a mýty.

1.3. Funkce rodiny

Rodina má mnoho funkcí, mezi základní patří biologická a reprodukční (zajištění další generace rodiny a přenos genetických informací jejích členů), ekonomická (finanční zajištění členů domácnosti a uspokojení jejich základních hmotných potřeb), emocionální (uspokojení psychických potřeb členů jako je pocit lásky, vytvoření domova atd.), socializační a výchovná (začlenění příslušníků rodiny do společnosti, předání hodnotového systému rodiny).

Za funkční rodinu lze považovat takovou, kde rodiče zodpovídají za výchovu dětí, socioekonomické postavení rodiny se nachází na adekvátní úrovni a všichni členové rodiny jsou začleněni do společnosti. Fungující rodina má na zdravý psychický i tělesný vývoj dítěte zásadní vliv.¹

Rodina je také činitelem, který výrazně ovlivňuje hodnoty dítěte. Mezi kulturami se však liší názory a praktiky, jakým způsobem a k jakým hodnotám by rodiče měli děti vést. Havlík, Kořa (2002) uvádějí čtyři typy tzv. rodičovské autonomie:

- a) *Tradiční pojetí* dává rodičům právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém. Autorita rodičů posiluje integritu rodiny a stabilizuje vývoj kultury v rámci daného společenství. Může však vést k předsudkům vůči jiným kulturám.
- b) *Demokratické pojetí* počítá rovněž s povinností držet se hodnot rodičů, dává ale místo k diskusi i o jiných hodnotách. Cílem je, aby děti přijaly hodnoty rodičů za vlastní a ne vnucené.
- c) *Umírněně liberální koncepce* dává rodičům právo se snažit, aby dítě převzalo jejich hodnotový systém. Od určitého věku ale rodiče současně podporují seznámení dítěte s jinými hodnotovými systémy.
- d) *Důsledně liberální pojetí* ponechává na dítěti, aby si samo rozhodlo, jaké hodnoty si

¹ Je třeba ještě dodat, že aby mohla rodina plnit své základní poslání, musí k tomu mít určité vnější a vnitřní předpoklady.

vybere. Rodiče pouze chrání dítě před vlivy, které by volbu dítěte omezovaly. Uvedená pojetí rodičovské autonomie se však v „čisté formě“ vyskytují jen málokdy.

1.4. Socializace

Jako jednu z významných funkcí rodiny uvádím výše funkci socializační. Reichel (2008, str. 157) definuje socializaci jako „*postupnou přeměnu člověka jako biologického tvora ve společenskou bytost. Proces socializace tak má rozhodující význam nejen pro formování osobnosti jako sociální bytosti a součásti sociální reality, ale též pro reprodukci sociálních vztahů jevů, procesu, atd.*“ Lze říci, že socializací se tedy formuje sociální a kulturní bytost, která se i o samotě chová, jako by byla pod dohledem společnosti. Během celoživotního procesu socializace si osvojujeme specificky lidské způsoby chování, jednání, hodnoty, normy a další kulturní fenomény.²

Existuje několik forem sociálního učení. Mezi základní patří zpevňování, nápodoba, identifikace a verbální vedení. (Reichel, 2008) Zpevňování spočívá v odměňování žádaného chování a naopak trestání při porušování stanovených pravidel a norem. Při nápodobě si dítě vybírá a přijímá některé postupy lidí z jeho okolí. Naopak při identifikaci se dítě identifikuje s celým modelem, nejen některými postupy. Verbální vedení spočívá ve vysvětlování jednotlivých norem a pravidel dítěti.

Důležitým aspektem socializace je vývoj lidské identity. Podle Matějčka (2004) získává dítě nejprve tzv. rodinnou identitu, neboli vědomí rodinné příslušnosti, domova a hodnoty své osoby pro jednotlivé členy rodiny. Teprve po třetím roce života překračuje dítě hranice své rodiny a postupně vstupuje do společnosti dalších dětí. S nově získanou schopností pozitivně prožívat společnost jiných dětí může nyní dítě vstoupit do dalšího období. A to období školního, kdy se bude s druhými dětmi bavit, soutěžit, sdružovat se i hledat odstup a postupně si vytvářet svou vlastní individuální identitu.

² Reichel (2008) rozděluje socializaci na primární a sekundární. Primární socializace je proces, během kterého jsou jedinci předávány především základní kulturní návyky a jedinec si začíná vytvářet svůj bezprostřední svět. Hlavní roli v tomto procesu hraje rodina. V sekundární socializace hlavní roli již nemá citový vztah k socializátorovi, ale možnost jedince zaujímat k předkládaným hodnotám a normám vlastní kritická a hodnotící stanoviska.

1.5. Výchova v rodině

Další z podstatných funkcí rodiny je výchova dětí. Tu je možné chápat jako nutný způsob přípravy dětí na život v dospělosti vštěpováním pravidel, kterými se jednotliví členové rodiny řídí. Dětem je předkládáno, jak se správně chovat v určitých sociálních situacích. Výchova může být také pojímána jako způsob komunikace mezi dospělými a dětmi, který je typický pro určitou sociální skupinu. (Lacinová, 2001)

Sociologický slovník (1996, s. 1402) vymezuje výchovu jako „*proces, v němž společnost v souladu se svými reprodukčními potřebami, zájmy a cíli působí na jednotlivce a utváří tak individuální předpoklady k zastávání společenských pozic a rolí u další generace a její předpoklady k využití a rozvinutí dané kultury.*“ Výchova v rodině je tedy pro společnost nezbytná.

Existuje několik názorů, jak přistupovat k výchově dětí. Je na rozhodnutí rodičů, který styl výchovy zvolí. Lacinová (2001) uvádí tři typy přístupu k výchově:

- a) *Autokratický styl výchovy* – pro tento model výchovy je typické velké množství příkazů, zákazů a trestů. Jednotlivá přání a potřeby dětí jsou respektovány jen v omezené míře. Nad dětmi je uplatňována vysoká kontrola spojená s nadřazeností vychovatele, která je považována za nezbytnou. Na děti jsou kladeny vysoké požadavky a mají jen málo příležitostí k samostatné práci a jednání dle vlastního úsudku.
- b) *Liberální styl výchovy* – je charakterizován nízkými nároky kladenými na děti. Důsledné plnění povinností není vyžadováno. Hlavním problémem tohoto stylu je jeho nedostatečné vymezení hranic a pravidel. Konfliktní situace se řeší přizpůsobením pravidel požadavkům dětí.
- c) *Sociálně – integrační styl výchovy* – přiznává dětem jejich práva, důstojnost a respektuje jejich osobnost. Vychovatel působí jako vzor svým chováním. Tento styl výchovy nevyužívá velkého množství trestů. Ty bývají uděleny, jen pokud je to opravdu nutné. Cílem je posilovat samostatnost dětí.

Každý z těchto stylů výchovy má své klady a zápory. V současné době bývá doporučován poslední typ výchovy, který definuje určitá pravidla, ale zároveň dbá na dodržování důstojnosti jednotlivce a jeho právo dát najevo vlastní názor.

Typickým znakem rodinné výchovy je vytváření hlubokých a trvalých citových vztahů mezi dítětem a jeho vychovatelem. Matějček (2005) učení v rodině označuje jako „školu

života“, což znamená učení nápodobou, identifikací s rodinnými příslušníky, společnou činností, soužitím, avšak nikoliv výukovými metodami podle osnov a učebnic.

Výzkumné implikace:

DVO 7: Jak si představují romští rodiče, že by měla vypadat výchova dětí?

1.6. Teorie citové vazby

V kontextu rodiny za zmínku zcela jistě stojí teorie citové vazby. Lze ji definovat jako pouto dítěte k rodiči, respektive vychovateli. Lanyadová a Horneová (2005) uvádějí, že děti mají již od narození vštípenou schopnost zapamatovat si charakteristické znaky osob, které o ně pečují. Vazba na pečující osobu se však v plné míře rozvíjí až okolo šesti měsíců života dítěte. Podle Bowlbyho (in Lanyadová, Horneová, 2005, str. 85) spočívá řádné rodičovství v tom, že *„oba rodiče zajišťují bezpečnou základnu, z níž dítě nebo dospívající může podnikat výpady do vnějšího světa a k níž se může vracet s jistotou, že bude při návratu vítáno, citově i tělesně živeno, v případě rozrušení uklidněno a ukonejšeno, bude-li polekané.“*

Citovou vazbu dítěte na pečující osobu lze rozdělit na spolehlivou a nespolehlivou.³

Lanyadová, Horneová (2005) uvádějí typologii matek podle druhu citové vazby. Matky se spolehlivou citovou vazbou k dítěti dovedou rozumět podnětům svých dětí. Na tyto podněty citlivě odpovídají a snadno přijímají dětské výzvy k tělesnému kontaktu. Matky vyhýbavých dětí mají omezenou škálu citového projevu a brání se tělesnému kontaktu s dítětem. Matky vzdorujících dětí poskytují tělesný kontakt velmi vrtkavě, často spíše kvůli vlastním potřebám než jako reakci na potřeby dítěte.

³ Spolehlivost citové vazby byla zkoumána pomocí testu, během kterého bylo dítě na krátkou dobu ponecháno v neznámé místnosti o samotě a pak za ním přišla jeho matka. Reakce dítěte na příchod matky je považována za určující a vypovídající o povaze bezpečí, jaké dítě u matky cítí. V případě spolehlivé vazby děti při opětovném shledání s matkou vyhledají okamžitě její kontakt. Když je vezme pečující osoba do náruče, velice rychle se uklidní a po krátké době se od ní odpoutají a pustí se do prozkoumávání nabídnutých hraček. Existují také dva typy nespolehlivé vazby. První variantou je tzv. vyhýbavé dítě. Při shledání matku nevíta, dokonce na ni občas ani nepohlédne. Každé přiblížení pečující osoby končí neúspěchem. Druhým typem je tzv. vzdorující dítě, které je odloučením od matky velmi rozrušené. Chce být matce nablízku, ale zároveň se na ni zlobí, tudíž je těžké jej utěšit. Tyto děti odmítají opustit matčinu náruč a ke hře se vrací jen zvolna.

2. Dítě a jeho potřeby

V této kapitole se budu zabývat pojetím dítěte a to hlavně z hlediska jeho základních potřeb. Je důležité věnovat se tomuto tématu, protože pokud nejsou dlouhodobě uspokojovány potřeby dítěte, dochází k zanedbávání jeho péče, které je nutno řešit.

2.1. Základní potřeby dítěte

Pokusme se nejprve vymezit pojem dítě. Helus (2004, s. 84) jej definuje jako: „*Jedince nacházejícího se v určitém věkovém rozmezí označeným jako dětský věk*“, přičemž dětský věk je „*úsek nejbouřlivějšího vývoje v celém našem životě od narození do zhruba 15 let.*“ Další typickým znakem dítěte je jeho závislost na rodičích. Helus (2004, s. 89) také definuje pojem dětství a to jako „*celkové rozpoložení jedince dětského věku, jehož podstatou je vstřícně otevřená, důvěřivá vnímavost vůči druhému člověku (především matce), druhým lidem nejbližšího okolí (otec, sourozenci) a posléze věcem a událostem, vytvářejícím domov, kde je dobře a bezpečno.*“ Aby měly děti šťastné dětství, je třeba uspokojovat jejich potřeby. Potřeby dítěte se dělí na biologické, psychické a sociální.

2.2. Biologické potřeby

Uspokojování biologických potřeb obzvláště v raném věku dítěte je zásadní pro jeho existenci. Patří mezi ně dostatečná a přiměřená strava, odpovídající oblečení, adekvátní teplota a čistota v obydlí, kde se dítě vyskytuje, vhodné podmínky pro klidný spánek dítěte, zajištění bezpečí, dostatečné hygieny, základní lékařské péče atd. Dříve se považovalo za nejdůležitější uspokojování biologických potřeb dítěte, dnes se oproti minulosti klade větší důraz i na potřeby psychické.

2.3. Psychické potřeby

Mezi základní psychické potřeby dítěte podle Matějčka (1994) patří: potřeba stimulace (přísun optimálního množství vnějších podnětů – dítě se nebude nudit a nebude ani

přetěžováno, přičemž je důležitá adekvátní proměnlivost podnětů), potřeba smysluplného světa (určitá stálost, řád a smysl v podnětech, podpora žádoucího a zamezení nežádoucího jednání dítěte), potřeba citového vztahu (vztahy k osobám prvotních vychovatelů), potřeba jistoty a bezpečí (zajištění domova), potřeba identity (společenské uplatnění a společenská hodnota jedince, zdravé vědomí vlastního já, přiměřené sebevědomí a sebedůvěra dítěte) a potřeba životní perspektivy, naděje a otevřené budoucnosti.

Jiné hledisko rozdělení základních psychických potřeb dítěte vymezuje Pierson (Navrátil, Šišlákova, in Sirovátka, 2004), ten zavádí pojem rodičovské funkce, mezi které řadí základní péči, zajištění bezpečí, emoční vřelost, stimulaci, stabilitu, výchovu a vedení.

2.4. Sociální potřeby

Sociální potřeby dítěte často souvisí s potřebami psychickými. Dítě by mělo cítit, že někam patří, že jeho osoba má určitou hodnotu. Pro zdravý vývoj dítěte je důležité, aby si vytvořilo citové vztahy k jednotlivým členům rodiny. Později, až bude dítě starší, je třeba, aby navázalo vztahy také mimo rodinu, v rámci školy, sousedství, komunity či společnosti.

Pro správný vývoj dítěte je nezbytné, aby byly dostatečně uspokojovány jeho tělesné, psychické i sociální potřeby. U každého jedince je však zapotřebí něčeho jiného, takže přístup k uspokojování potřeb by měl být individuální a přizpůsobený věku a možnostem dítěte i rodičů.

Výzkumné implikace:

DVO 1: Jaké představy mají romští rodiče o základní péči o děti?

DVO 2: Jak si romští rodiče představují poskytování vhodných stimulů?

DVO 3: Jak si romští rodiče představují vhodný řád, kterým by se dítě mělo řídit?

DVO 4: Jak si představují romští rodiče zajištění bezpečí pro dítě?

DVO 5: Jak si představují romští rodiče vytváření identity dítěte?

DVO 6: Jak si představují romští rodiče orientaci dětí do budoucnosti?

3. Představy

Ještě než se budu věnovat samotnému pojmu představa, je třeba vysvětlit další dva termíny, které s tímto úzce souvisí. Prvním pojmem je vnímání, které Nakonečný (1997, str. 381) definuje jako „*smyslovými orgány zprostředkovaný a v mozku vytvářející se obraz vnějšího i vnitřního prostředí organismu.*“ Lze tedy říci, že prostřednictvím vnímání jsme schopni orientace v okolním prostředí. Druhým pojmem je vjem, jenž je Nakonečným (1997, str. 382) vymezen jako „*produkt vnímání, má povahu určité kognitivní struktury, která umožňuje orientaci v prostředí a tak i kontrolu chování.*“ V každodenním životě na nás působí mnoho podnětů, z nichž však vnímáme v určitém okamžiku pouze některé.

3.1. Definice pojmu představa

Nyní už k samotnému pojmu představa. Hartl a Hartlová (2000, str. 463) definují představu jako „*obsah vědomí, vybavený či přepracovaný minulý zážitek a vjem.*“ Nakonečný (1998, str. 269) vymezuje pojem představa jako „*reprodukováný obraz předmětu, založený na naší minulé zkušenosti.*“ V představách se tedy reprodukuje dřívější vnímání a existuje určitý přechod od vjemů k představám. Rozdíl mezi vjemy a představami spočívá v tom, že vjemy jsou pokládány za skutečné, zatímco představy za neskutečné. Představy jsou také ve srovnání s vjemy spíše obrysové a neúplné, na druhou stranu oproti vjemům mohou být vyvolány kdykoliv.

Představy můžeme rozdělit podle různých hledisek. Nejčastěji bývá uváděna typologie smyslová, podle které existují představy zrakové, sluchové, chuťové, čichové, hmatové a pohybové. Jiné hledisko nabízí rozdělení představ na reprodukční představy (jednoduchá reprodukce v minulosti vnímaných objektů), obecné představy, vzpomínky, denní snění, fantazie a sny. (Nakonečný, 1997)

3.2. Funkce představ

Představy vykonávají mnoho funkcí. Několik hlavních uvádí Nakonečný (1998, str. 270), podle něj představy neustále doplňují a střídají naše vnímání – „*vědomí stále osciluje mezi představami a vjemy, pokud je více vyplňováno představami, může vést ke stavu, který je*

označován duchem nepřítomný.“ Další funkcí představ je účelné doplňování vjemů řízené činnosti. Sem patří představa něčeho, co je za námi nebo jak by určitá událost mohla probíhat apod. Představy také umožňují návrat do minulosti formou vzpomínek a naopak i cestu do budoucnosti pomocí plánování a snění. Dovolují tedy odpoutání od přítomnosti. Poslední jejich významnou funkcí je umožňování tvorby asociací. Což má za následek tendence vzájemného vyvolávání představ, které byly v minulosti současně uloženy ve vědomí, přestože v daném okamžiku působí jen jedna z nich.

Výzkumné implikace: DVO 8: Jaký je rozdíl mezi představami romských rodičů a jejich skutečnou realizací?

4. Sociální vyloučení

V této kapitole se budu věnovat konceptu sociálního vyloučení, který je stále úzce spojován s konceptem chudoby. Při srovnání s ním je však význam sociálního vyloučení mnohem širší a obsáhlejší.

4.1. Vymezení pojmu sociální vyloučení

Mareš (2004, str. 18) definuje sociální vyloučení jako *„stav, kdy jedinec nebo kolektivita neparticipuje plně na ekonomickém, politickém a sociálním životě společnosti, nebo kdy jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životní standart, který je ve společnosti, v níž žijí, považován za přijatelný.“* Navrátil (2003, str. 34) vymezuje sociální vyloučení jako *„proces nebo stav, který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém, politickém i občanském životě společnosti.“*

Koncept sociálního vyloučení souvisí s nezaměstnaností, sociální izolací, diskriminací, materiální deprivací a chudobou, nízkou mírou vzdělanosti, zdevastovaným životním prostředím a dalšími sociálně patologickými jevy. Lokalita a kvalita bydlení ovlivňuje zdraví, bezpečí, mobilitu, přístup k veřejným službám a vzdělání a obecně šance na prosazení. Lidé trpící sociálním vyloučením se často ocitají v lokalitách, z nichž uprchly nejen střední, ale i nižší třídy majoritní společnosti. Vyloučené lokality vznikají často na základě etnické či kulturní příslušnosti. (Mareš, 2004) Prostřednictvím tohoto procesu jsou lidé odstřiženi od běžného života na významnou periodu svého života. Sociální vyloučení je devastující nejen pro skupinu, která je jím postižena, ale také pro společnost, ve které k ní dochází. (Navrátil, 2003)

4.2. Indikátory sociálního vyloučení

Existují určité indikátory typické pro koncept sociálního vyloučení. Pro charakter lokalit, ve kterých dochází k sociálnímu vyloučení, je typický větší počet přelidněných bytů, horší zdravotní stav obyvatel, nižší průměrná délka života, nízké vzdělání obyvatel, vyšší podíl obyvatel bez bankovních účtů a vyšší kriminalita. Pro rodiny žijící v sociálně vyloučených

lokality je charakteristický vyšší počet dětí, nízká porodní váha dětí, vyšší dětská úmrtnost, nízká školní účast dětí spojená se špatnými výsledky, vyšší míra porodnosti u velmi mladých dívek a vyšší počet dětí ve výchovných institucích. (Navrátil, 2003)

5. Romská sociálně vyloučená rodina

V této kapitole se pokusím popsat současnou situaci romské rodiny. Jaké faktory na ni působí a ovlivňují ji. Dále se budu zabývat jejími hodnotami, jak vnímá své členy a jak se k nim chová. Věnovat se budu také výchovnému stylu romských rodičů a celkovému fungování rodiny.

5.1. Životní situace a sociální fungování

S vlivem faktorů prostředí, které působí na rodinu, souvisí koncept životní situace a sociálního fungování. Navrátil a Musil (in Navrátil, 2003, str. 193) definují životní situaci jako „*konstelaci životních okolností, které jsou přítomny v určitém okamžiku.*“ Životní situace je prostředím velmi ovlivněna. Tím se pak zabývá koncept sociálního fungování, který je založený na tom, že lidé a prostředí jsou v trvalé interakci. Prostor klade na člověka požadavky formou očekávání, sociálních rolí a člověk je nucen na ně určitým způsobem reagovat. Mezi člověkem a požadavky prostředí bývá obvykle rovnováha. Pokud lidé dostatečně nezvládají nároky prostředí, rovnováha je narušena a vzniká problém. Někteří lidé jsou schopni sami svůj problém vyřešit a nastolit opět rovnováhu. Existují však lidé, kteří své problémy sami vyřešit nezvládají. Mezi nejčastější příčiny nezvládnutí situace patří nedostatek dovedností na straně jednotlivce nebo nepřiměřenost požadavků ze strany prostředí. Sociální fungování tedy lze definovat jako vzájemný vztah mezi očekávanými jednotlivce a jeho prostředí. (Musil, Navrátil, 2003)

5.2. Prvky životní situace romských rodin

Existují různé faktory, které působí na rodinu a ztěžují nebo naopak ulehčují rodičům péči o děti a uspokojování jejich základních potřeb. Pierson (Navrátil, Šišláková, in Sirovátka 2004) uvádí jako hlavní rodinou historii a fungování, širší rodinu, bydlení, zaměstnání, příjem, sociální integraci rodiny a zdroje komunity. Vzhledem k omezenosti rozsahu této práce se budu podrobněji věnovat jen těm, které mají dle mého názoru největší dopad na uspokojování potřeb dětí.

5.2.1. Příjem rodiny

V současnosti je nejtypičtějším zdrojem příjmu Romů nekvalifikovaná manuální práce. Ve většině případů je však jejich osudem dlouhodobá nezaměstnanost. Tímto vzniká závislost na sociálních dávkách a zároveň se snižuje motivace se z této závislosti vymanit. Romové bývají vylučováni z trhu práce z důvodu jejich nízké kvalifikace, diskriminace ze strany zaměstnavatelů a také špatného zdravotního stavu, který způsobují nevhodné životní podmínky. (Klíčová, in Sirovátka, 2004)

5.2.2. Bydlení

Romové preferují byty s pavlačí. Většinou se jedná o byty nižších kategorií. Bývají mnohem menší, než by jejich početné rodiny potřebovaly. Život domácnosti se soustřeďuje do jedné místnosti, kde se vaří, hovoří, rodina zde tráví veškerý čas doma. V těchto bytech nemají členové rodiny žádné soukromí. Dalším typickým znakem pro Romy v oblasti bydlení je vybydlování bytů. Romové dovedou v krátké době poškodit byt či dům natolik, že je nutná demolice nebo generální oprava.⁴ (Říčan, 1998) Klíčová (in Sirovátka, 2004) dodává, že hlavním problémem současných romských rodin v oblasti bydlení jsou majetkoprávní vztahy při užívání obytných prostorů, nelegální obývání a přeplnění bytů.

5.2.3. Vzdělání

Romové mají ke škole a k majoritnímu pojetí vzdělání nedůvěru a ta se přenáší na dítě. Někteří vidí ve vzdělání dokonce nebezpečí, protože by se jim děti prostřednictvím školy mohly odcizit. Nečas (1999) dodává, že mnoho rodičů chápe školu jako nutné zlo a z toho pramení jejich nepřátelský postoj k pedagogům a školským úřadům. U dětí bývá častá vysoká absence školní docházky a nevěnování dostatečné péče domácí přípravě. Problémem také je, že jen velmi málo romských dětí navštěvuje mateřskou školu a výchova v rodině není dostatečnou přípravou pro školní práci. Dítě zřídka získává zkušenost s knihou, tužkou a papírem, chybí omalovánky, doplňovačky, stavebnice. Při nástupu do školy nejsou děti zvyklé řešit úkoly individuálně, proto opisují a nevidí v tom nic špatného. Také nemají

⁴ Na jejich obhajobu je třeba uvést, že někteří Romové si ještě dodnes nezvykli na nový styl bydlení. V dospělosti jim bylo řečeno, jakým způsobem mají žít, neměli možnost osvojit si potřebné dovednosti od svých rodičů.

dostatečnou slovní zásobu a abstraktní myšlení, které by při nástupu do školy měly mít. (Říčan, 1998)

5.3. Hlavní specifika romské rodiny

Romská rodina vzniká narozením prvního dítěte. Každé další narozené dítě je považováno za přínosné. Dítě vyrůstá mezi větším počtem sourozenců, ale také bratranců a sestřenic. Dospělí členové domácnosti jsou nejen rodiče, ale i prarodiče, strýcové a tety. Všichni tito příbuzní jsou dítětem vnímáni jako blízcí. Romská rodina je navenek jednotná a její hlavní hodnotou je vnitřní solidarita. Místo individuality je v romské rodině vštěpována úcta ke starším a místo schopnosti se prosadit jsou děti vedeni k podřizování se skupině. (Šišková, 1998) Říčan (1998) uvádí, že za poslední generace romská rodina zeslábla. Nesvědčí jí vytržení z tradiční velkorodiny a soudržné obce. Katastrofální účinky přinesla také snaha sociálních pracovníků odebírat dítě rodičům, pokud bylo hladové, špinavé a mělo otrhané oblečení.

Děti jsou brány jako pokračovatelé rodu. „*Děti jsou okamžitou radostí a zajištěnou budoucností.*“ (Šišková, 1998, s. 73.) Romské rodiny zůstávají i nadále početné, přesto však průměrný počet dětí postupně klesá. Žena je ceněna podle své plodnosti a vítáni jsou hlavně synové. Umělá přerušování těhotenství jsou u romských žen výjimečná. Davidová (1995, s. 106) dodává, že „*žena je jako strom, který má rodit téměř každým rokem.*“

Dětem jsou již od útlého věku vštěpovány hodnoty vzájemné solidarity se všemi členy rodiny. Je nemyslitelné se vydělovat. Rodina je jediným zdrojem bezpečí a uspokojování potřeb. Rom není nikdy sám, stále má okolo sebe lidi, kteří mu pomáhají. V rodině nachází Rom své místo. Chyba jednotlivce je považována za chybu celé rodiny. Největším trestem pro Roma je zavržení jeho rodinou. (Šišková, 1998) Romská rodina děti neučí, aby se samy rozhodovaly, dokonce si to nepřeje. Dítě nemá svůj vlastní kout ani věci, které by byly pouze jeho, vše je ve společném užívání. V dětech se nerozvíjí vědomí individuální odpovědnosti. Tento kolektivismus vede u dítěte ke ztrátě odpovědnosti za vlastní život a vykonané činy. (Říčan, 1998)

Každé dítě má v rodině své místo a přezdívku. Raichová (2001, s. 77) uvádí, že častým jevem v romské komunitě zůstává vzájemné oslovení příbuzných jako „moja“ či „mojko“. „*Přivlastňovací zájmeno zde slouží k silnějšímu upevnování rodinných vztahů a k vytvoření hlubší vzájemné solidarity a sebeidentifikace s rodinou, do které člověk patří.*“

Většina osobní i oficiální konverzace se točí okolo dětí. U většiny Romů převládá názor, že vlastní dítě je vždy v právu.

Dítě se učí chovat vůči ostatním osobám podle představ své rodiny. Malé i velké děti žijí v bezpečí své komunity. Komunita jim nabízí budoucnost postavenou na tradicích a ochranu před neznámým. Bezpečnost jednotlivců se zakládá na soudržnosti společenstva. (Liégeois, 1995)

Romská matka se s obdivuhodnou péčí stará o kojence. Dítě se nenechává plakat, okamžitě jej bere někdo do náruče a mazlí se s ním. Obzvláště malé děti jsou často až nekriticky hýčkány. Tato péče většinou končí narozením dalšího dítěte. Dítě přechází do péče starší sestry, což je nezletilá osoba, sama často jen o málo starší než svěřené dítě. První dítě má matka obvykle velice brzy a často nemá dost zkušeností, jak se o dítě správně starat. (Šišková, 1998)

Také jazyková výchova probíhá v romské rodině jinak. Šišková (1998) uvádí, že zatímco česká matka na dítě stále mluví „jako by jí rozumělo“, romská matka mluví hlavně se svými příbuznými a na dítě promluví, když po něm něco chce. Důsledkem toho začínají romské děti později mluvit. Jejich slovní zásoba je malá, slova jsou často mnohoznačná a široká, pojmy bývají nepřesné.

5.4. Vztahy mezi členy rodiny

Ve většině rodin je vztah dítěte k matce více intimní než k otci a to hlavně z důvodu, že romské matky tráví se svými dětmi značnou část dne, zatímco otcové se zdržují často mimo domov. Sourozence stejného pohlaví spojuje velmi pevné pouto. Je to dáno nejen jejich výchovou a nutností podílet se na práci v domácnosti, ale také nedostatkem prostoru v domácnosti rodiny. Starší sourozenci se starají o mladší, často spolu tráví veškerý volný čas. To podporuje jejich vzájemnou solidaritu, která se přenáší i do doby dospělosti. (Raichová, 2001) Protože děti tráví tolik času se svými sourozenci, většinou nemají mnoho prostoru k vytvoření přátelství mimo vlastní rodinu.

Romské rodiny se od majoritních liší také tím, že sourozenci nemají stejné postavení. Preferování některého dítěte rodiči je zcela otevřené a ostatními dětmi přirozeně akceptované. Sourozenecké vztahy v romské rodině jsou mnohem méně poznamenány rivalitou. (Šišková, 2001) Zvláštností rodiny je, že děti jsou při rozhovoru rovnocennými účastníky. Mohou se ke všemu vyjadřovat a jejich slovo má váhu. Děti jsou zasvěcovány do problémů dospělých

a účastní se důležitých rozhodnutí.

5.5. Romské dítě

Otázkou čím se liší dětství majoritních a romských dětí se zabýval Gejza Demeter (In Říčan, 1998, s. 95):

„České dítě vstává, když ho rodiče vysypou z postele, třebaže se mu chce ještě spát. Musí jít v přesnou hodinu, i když nemá hlad, a když má hlad, musí počkat. České dítě musí jít tam, kam mu rodiče přikážou, i když se mu nechce. Romské dítě jí, když má hlad, vstává, když se probudí a jde spát, když je ospalé. Třeba o půlnoci. Nemusí být pořád ve střehu a napjaté, aby něco neudělalo špatně...“

Romské děti mají volnost a prožívají vše společně s rodiči. Mezi sebou většinou nemívají tajnosti, a to dokonce i ohledně intimního manželského života rodičů. Romské děti tudíž nevyrůstají v bezstarostném zvláštním dětském světě a brzy dospívají. (Davidová, 1995) Přesto však nejsou romské děti pod tlakem vysokých nároků ze strany rodičů jako většina dětí z majoritních rodiny, a jen zřídka se u nich setkáváme s neurotickými rysy.

Romské děti jsou bezprostřední, hlučné, hravé, mazlivé a přítulné. Rády vykládají o tom, co jejich příbuzní vlastní, ale také o tom, co ukradly nebo nějakým jiným způsobem porušily zákon. Jsou zvyklé nebát se vyslovit svou myšlenku a nečekat na udělení slova. Ve škole pak takové dítě působí dojmem, že je nevychované. Bez uzardění mluví o vězení, zločinu, násilí a sexuálních úchylnkách. V rodině si o těchto tématech před dítětem rodiče povídají a také ono samo do jejich diskuze vstupuje. Proto mu nepřipadne divné se bavit o těchto situacích i s ostatními lidmi. (Šišková, 1998)

5.6. Péče o děti

Romští rodiče se snaží dát svým dětem to nejlepší. Podle Navrátila a Šišlákové (in Sirovátka, 2004) mnoho rodin ale zažívá velké obtíže při hospodaření s penězi, takže často dochází ke střídání období dostatku s obdobími opravdové nouze. Strava dětí bývá nepravidelná (dítě jí, když má zrovna hlad) a mnohdy není v rodinách zvykem vařit teplá jídla. Děti se značně dotýká hmotná nouze romských rodin, kdy domácnost trpí odpojenou elektřinou či vodou.

V těchto situacích poskytují rodiče svým dětem opravdu jen to nezbytné.

Romští rodiče poskytují ochranu a bezpečí dítěti především tím, že se jej snaží co nejvíce začlenit do společenství rodiny a posilovat u něj pocit významu a hodnoty rodinné pospolitosti. Rodiče často své děti brání za každou cenu, i když je jasně prokazatelné, že dítě provedlo nějaký přečin. Stimulace dětí ze strany rodičů je poměrně nízká. Děti nejsou k ničemu motivovány, nejsou připravovány na budoucnost. Romské rodiny vytvářejí kolektivní identitu, která je základem rodinné stability a solidarity. Rodina je dětmi vnímána jako ostrov bezpečí a jistoty. (Navrátil, Šišláková, in Sirovátka, 2004)

V současné době je na tom romské dítě oproti minulosti výrazně lépe v oblasti stravování, pohodlí, lékařské péče i vzdělávání. Naopak hůře na tom je ve vztazích v rodině a komunitě. Mluví chudou češtinou, většinou ve vulgární podobě. Místo dřívější přírody se nyní pohybuje zejména na městských ulicích. Dříve bylo naprosto nepřijatelné, aby romské matky opustily své dítě. Dnes se jich snadno vzdávají. Dětské domovy jsou z 60% obsazené romskými dětmi. (Říčan, 1998)⁵

5.7. Výchova

O výchově jsem psala již v první kapitole, nyní se zaměřím konkrétně na výchovu v romské rodině. Ale ještě dříve stručně charakterizují euro – americké pojetí výchovy, které využívá většinová část populace. Šišláková (2008) uvádí, že tato forma výchovy je založena na tom, že rodiče vedou své děti k samostatnosti. Podněcují je k tomu, aby se uměly samy o sebe postarat a dokázaly se prosadit ve společnosti. Tento individualistický výchovný styl směřuje k vybudování zodpovědnosti za vlastní život. Oproti tomu v romské rodině je hlavní hodnotou příslušnost k rodině a komunitě. Důraz je kladen na skupinovou soudržnost. Přání a potřeby nejbližších se musí co nejrychleji naplňovat. Děti nejsou vedeny k autonomii, jsou podporovány k vzájemné spolupráci, závislosti na skupině a respektu ke kolektivním hodnotám.

⁵ V minulosti mělo romské dítě většinou těžký život. Často hladovělo, trpělo bolestí, mrzlo a umíralo v důsledku nedostatečné zdravotní péče. Jeho vzdělání bylo bídné, většina dětí neuměla číst ani psát. Žilo však obvykle v pevné rodině a bylo zakotveno v širším společenství velkorodiny. Dostávalo se mu lásky od celé řady lidí, s nimiž se denně stýkalo. Jen výjimečně bylo bito nebo jinak týráno. Pohybovalo se v přírodě a stále bylo na čerstvém vzduchu. Společně s ostatními členy komunity se účastnilo všeobecného veselí, starostí, smutku a hněvu. Svět tohoto dítěte byl přehledný a dával smysl.

Pro romskou výchovu je typická vysoká emocionalita a neschopnost rodičů naučit děti čemukoliv jinému, než je nezbytně nutné. Vše ostatní je považováno za nepotřebné. V romské výchově je dítě více respektováno ve svých pocitech a přáních. (Šišková, 2001) Romské matky se více zaměřují na péči o děti. Nejdůležitější je pro ně spokojenost dítěte. Dítě zde nemá žádná přesná pravidla, která by muselo dodržovat. Trestání je nárazové, nahodilé, impulzivní a jednorázové, takže jeho výchovná hodnota je nízká. (Navrátil, Šišláková, in Sirovátka, 2004) Majoritní matky se naopak zaměřují na výchovu a výkon svých dětí, zejména v oblasti vzdělávání. Výrazně zasahují dětem do života, snaží se jim „zametat cestičku“ a mají přesnou představu o jejich chování. Romské matky se více orientují na podněty od dětí. Zaměřují se na jejich aktuální potřeby a spokojenost dětí tady a teď. (Šišláková, 2008)

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Metodika výzkumu

6.1. Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Hlavním cílem této práce je zjistit, jaké představy mají romští rodiče ohledně základních potřeb svých dětí.

Symbolickým cílem je odpovědět na otázku, proč se romští rodiče ke svým dětem chovají odlišně než majoritní společnost a čím je to způsobeno. Zaměřím se zejména na to, jak rodiče své dítě vnímají, vychovávají a starají se o něj. Vztah mezi romskou populací a majoritou je zatížen předsudky přednostně ze strany většinové společnosti. Předsudky vedou k netoleranci ze strany majority a následnému oboustrannému nepřátelství. Dle mého názoru by větší informovanost přispěla ke zlepšení vzájemných vztahů.

Aplikačním cílem je dosáhnout větší informovanosti laické i odborné veřejnosti. Tato práce by mohla být prospěšná také pro učitele základních škol, kteří vyučují děti romského původu. Pomohla by jim porozumět odlišnému rodinnému prostředí, které má na dítě významný vliv. Toto porozumění by mohlo vést k lepšímu vztahu mezi učiteli a žáky a zvýšení tolerance vůči romským dětem.

Na základě hlavní výzkumné otázky: *Jaké představy mají rodiče v romské sociálně vyloučené rodině o žádoucím způsobu uspokojování základních potřeb dětí?* a rozdělení potřeb, kterými se zabývám v teoretické části, jsem postupně definovala dílčí výzkumné otázky, které zní:

DVO 1: Jaké představy mají romští rodiče o základní péči o děti?

DVO 2: Jak si představují romští rodiče poskytování vhodných stimulů dětem?

DVO 3: Jak si představují romští rodiče vhodný řád, kterým by se dítě mělo řídit?

DVO 4: Jak si představují romští rodiče zajištění bezpečí pro dítě?

DVO 5: Jak si představují romští rodiče vytváření identity dítěte?

DVO 6: Jak si představují romští rodiče orientaci dětí do budoucnosti?

DVO 7: Jak si představují romští rodiče, že by měla vypadat výchova dětí?

DVO 8: Jaký je rozdíl mezi představami romských rodičů a jejich skutečnou realizací?

Na základě těchto dílčích výzkumných otázek jsem definovala jednotlivé otázky, které jsem pokládala respondentům při rozhovoru. Výzkum obsahoval dvě skupiny respondentů (romští rodiče a lidé pracující s Romy), tudíž bylo nutné definovat dva rozdílné soubory otázek. Otázky rozhovoru byly strukturovány podle pořadí dílčích výzkumných otázek na základě zvolených indikátorů, viz tabulka Otázky rozhovoru v příloze.

6.2. Použitá metodologie

Hlavním účelem tohoto výzkumu je pochopení a porozumění představám romských rodičů o potřebách dětí. Z tohoto důvodu byl výzkum proveden na základě kvalitativní strategie. Ta poskytuje hlubší porozumění problému a získání většího množství informací o zkoumaném jevu. (Disman, 2006) Sběr dat byl proveden technikou polostandardizovaného rozhovoru. Základní otázky rozhovoru byly dle situace a potřeby doplňovány dílčími otázkami, které měly sloužit k upřesnění dotazů respondentovi a následnému hlubšímu proniknutí do dané problematiky.

Rozhovory byly prováděny v Brně s každým respondentem zvlášť a jejich délka byla cca 30 minut. V případě romských rodičů probíhaly tři z pěti rozhovorů v bytech respondentů, ve zbylých dvou šlo o prostory volnočasových organizací. Ve všech případech se jednalo o matky, otcové neměli čas nebo nebyli ochotni se rozhovoru účastnit. Čtyři experti na Romy mi poskytli rozhovory v rámci svého pracoviště, poslední rozhovor se odehrával v místě bydliště respondenta. U všech rozhovorů byla pořízena zvuková nahrávka, která byla posléze doslovně přepsána. Tyto přepisy byly dále analyzovány a interpretovány.

6.3. Výběr vzorku

Rozhovoru se zúčastnilo deset lidí, z toho pět romských matek a pět lidí pracujících s Romy. Romští rodiče byli vybíráni na základě dvou kritérií. Prvním bylo, že se jedná o romské rodiče žijící v sociálně vyloučených lokalitách města Brna. Jako druhé kritérium jsem zvolila skutečnost, že rodič má jedno nebo více dětí ve věku 1-10 let. V rámci udržení anonymity respondentek jsem romské matky, které mi poskytly rozhovor pojmenovala paní A., J., K., M., N. Rozhovory s nimi mi zprostředkovaly organizace Drom a Dětský dům Zábřovice,

kteří se zaměřují na volnočasové aktivity v romských sociálně vyloučených lokalitách.

Druhou skupinou respondentů jsou lidé pracující s Romy. Jedná se o neromské experty, kteří se Romy dlouhodobě zabývali nebo zabývají, případně s nimi přicházejí denně do kontaktu. První respondentka kategorie expertů na Romy paní Z. si nepřála, aby bylo její jméno zveřejněno, ale jednalo se o sociální pracovníci organizace Drom. Druhou byla též sociální pracovníce organizace Drom Mgr. Patricie Hanzlová (paní H.)⁶. Třetí rozhovor mi poskytla Mgr. Lenka Sládečková působící jako sociální pracovníce organizace Dětský dům Zábřovice (paní S.). Dalším respondentem byl PhDr. Imrich Vašečka, Ph.D., který působí na Katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU a specializuje se na práci s menšinami (pan V.). Posledním respondentem byl Prof. PhDr. Ctibor Nečas DrSc., který se romskou problematikou dlouhodobě zabývá a je autorem mnoha publikací, které se jí týkají (pan N.). Na základě těchto informací jsem předpokládala u respondentů relevantní zkušenosti s romskými rodinami a znalost dané problematiky.

Výzkumný vzorek se cíleně skládal ze dvou skupin respondentů. Obávala jsem se zkrácení v případě, že by byly rozhovory provedeny pouze s romskými rodiči. Proto jsem se v rámci triangulace dat rozhodla uskutečnit také rozhovory s experty, kteří s Romy pracují nebo dříve pracovali. Domnívala jsem se, že jejich zkušenosti budou zahrnovat rodiny sociálně slabé i rodiny, které jsou na tom sociálně a materiálně lépe. Vycházela jsem z předpokladu, že větší množství zdrojů zaručí vyšší validitu výsledků.

Respondenti obou skupin byli vybíráni nenáhodným výběrem, což znamená, že ne všichni, kteří splňují dané požadavky, mají stejnou šanci se do vzorku cílové populace dostat. V případě expertů na Romy se jednalo o účelový výběr. Ten je založen na záměrném rozhodnutí výzkumníka o konkrétním obsazení vzorku při předem striktně stanovených kritériích, které byly pro výběr lidí pracujících s Romy nastíněny již výše. Romské respondentky byly vybírány technikou Snowball Sampling, která staví na tom, že prvotní respondent zprostředkuje kontakt s dalšími respondenty. Velikost vzorku vycházela z principu teoretické saturace, která je založena na tom, že další získaná data již nepřispívají k lepšímu pochopení problému. (Disman, 2006)

⁶ Pro zachování jednotného citování v kapitole Interpretace výsledků budou jména expertů na Romy zkrácena vždy na první písmeno jejich příjmení.

7. Analýza a interpretace dat

7.1. Romští rodiče

Prostřednictvím rozhovoru s romskými rodiči jsem chtěla zjistit, jaké mají představy o základních potřebách vlastních dětí. Zajímala jsem se hlavně o jejich názory týkající se základní péče, podnětů, pravidel, zajištění bezpečí, identity dítěte, orientace do budoucnosti a výchovy.

7.1.1. Základní péče

Při zkoumání představ rodičů o základní péči o děti jsem se zaměřila na pět oblastí, které se jevily jako nejdůležitější. Patří mezi ně strava, spánek, bydlení, hygiena a lékařská péče.

Strava

Na první otázku, která se zabývala tím, co si myslí, že by měly děti jíst, ve čtyřech z pěti případů odpověděly romské matky, že by děti měly jíst zdravě. Za zdravé bylo považováno ovoce, zelenina, sýry, mléčné výrobky, šunka, ryby a maso. Pro většinu rodičů bylo také důležité, aby jídlo jejich dětem chutnalo. „*Já hlavně vařím, kvůli ní, kvůli malé, co ona má ráda,*“ uvedla paní A. Všechny respondentky považovaly za důležité, aby se dětem vařila teplá jídla. V některých případech byly zastánkyně toho, že děti by měly jíst to stejné, co dospělí, ale našly se i takové, které by vařily pro mladší dítě ještě nějaké dětské jídlo, pokud vařily k obědu těžší jídlo, například bůček. Paní M. vypověděla, že tak do roku a půl dítěte, je třeba jídla pro děti upravovat, ale později už by měly jíst to stejné, co dospělí. Uvedla také, že přestože by ráda, aby její děti jedly zdravě, tak není lehké je k tomu přesvědčit.

Spánek

Všechny romské respondentky se shodly na tom, že spánek je pro děti velmi důležitý. Ideální hodina, kdy by měly chodit děti večer spát, se pohybovala mezi osmou a půl desátou,

v závislosti na věku dětí. Všechny romské matky také odpověděly kladně, že je lepší, aby děti chodily spát v určitou hodinu. „*Dítě musí mít pravidelnej spánek na všechno, aby potom to dítě nebylo nervózní, a aby se umělo soustředit*“, uvedla paní K. Ve dvou případech dotazované odpověděly, že pokud děti chodí do školy, tak je třeba, aby chodily včas spát.

Ve většině případů se romské matky domnívaly, že je důležité, aby měly děti na spaní klid. A spánku dětí by se tedy měl chod domácnosti přizpůsobit. Bylo uváděno, že se v určitou hodinu vypne televize a děti jsou poslány do postele. Dvě z těchto matek ale dodaly, že jiné je to v případě kojence. Pokud je dítě ještě maličké, nemělo by být v úplném tichu. Paní K. to vysvětlila tím, že pokud by bylo stále ticho a najednou pak byl silný hluk, mohlo by se dítě leknout a způsobit si tímto šokem problémy. Paní M. uvedla, že má a měla všechna svoje miminka naučená na hluk, protože při jejím zaměstnání⁷ by to ani jinak nešlo.

Bydlení

Ve všech případech se romské matky shodly na tom, že je důležité, aby dítě mělo svůj vlastní pokoj nebo alespoň malý koutek, který by byl jen jeho. Názory na vhodný prostor, kde by se mělo dítě vyskytovat a hrát si, byly různé. Jako vhodné místo pro hraní dětí uváděly matky dětský pokoj, pavlačový dvůr, hřiště nebo park. Ve všech případech, pro ně bylo důležité, aby bylo toto místo bezpečné a aby se zde děti mohly vyběhat, aniž by měli rodiče strach, že je třeba srazí auto. Paní K. uvedla, že by to měl být takový prostor, „*kde víte, že to dítě je hlídaný, a že tam má to, co to dítě potřebuje, houpačky, prolízačky, přírodu a tak.*“

Až na paní N. byly všechny ostatní spokojeny s vlastním bydlením. Tato matka by si pro své děti představovala klidnější místo, nejlépe poblíž parku, kde by si mohly děti hrát. Paní M. uvedla, že vidí na svých dětech, že jsou mnohem spokojenější, když teď mají každý svůj vlastní pokoj, protože se mají kam schovat a mají svůj vlastní prostor.

Hygiena

Všechny dotazované odpověděly, že hygiena jejich dětí je pro ně velmi důležitá. Paní J. vypověděla, že by se děti měly koupat obden, ostatní respondentky se domnívaly, že by se děti měly koupat každý den. Paní M. uvedla, že v případě, že je dítě nemocné je lepší, aby se koupalo méně často. Pokud dítě celý den běhá venku a je potom zpocené, musí se vždycky

⁷ Paní M. vede taneční kroužek Merci.

opláchnout, dodala paní K. Také čisté prostředí, kde se děti vyskytují, bylo pro romské matky důležité. Paní M. uvedla, že ještě nedávno bydlela s rodinou v domě, kde byly velmi špatné podmínky, takže musela dbát na hygienu dětí, hlavně umývání rukou, protože měla strach, aby děti neonemocněly žloutenkou.

Lékařská péče

Romské matky se shodly na tom, že je nutné a důležité chodit na preventivní prohlídky k lékařům, nejen tedy když je dítě nemocné. Paní M. uvedla, že *„člověk může být zdravý, ale někdy se stane, že prostě není a zjistí se to jenom na těch preventivních prohlídkách.“* K očkování měly všechny tázané kladný vztah a na otázku, jestli si myslí, že očkování k něčemu je, odpověděly všechny kladně. Paní N. dokonce uvedla, že nechala své děti naočkovat i dalšími nepovinnými vakcínami, proti chřipce a meningokoku. Sama sebe naočkovat přitom nenechala.

7.1.2. Stimuly

Ve všech pěti případech romské matky odpověděly, že by se rodiče měli dětem věnovat. Ve svých odpovědích uváděly, že by rodiče měli s dětmi mluvit, hrát si s nimi, učit je barvy, skládat skládačky, učit se s nimi a pomáhat jim s úkoly do školy, chodit s nimi na procházky a vnímat je. Hlavně mluvení s dětmi bylo považováno za zásadní. Paní K. uvedla, že je podle ní důležité si prostřednictvím péče o dítě vytvořit mezi ním a rodičem takovou důvěru, aby *„vám to dítě dokázalo všechno říct, že teď se třeba jedná o dětský věci, ale jednou budou starší a může se něco stát, [...] a tady jde o to, že to dítě za váma půjde a řekne to, a aji když vám to neřekne, tak přijme od vás tu pomoc, že znám hodně rodin, co chtěou třeba pomoci těm dětem a oni utíkaj před rodičema.“*

7.1.3. Řád a pravidla

Na otázku, zda by se děti měly řídit nějakými pravidly, odpověděly všechny romské matky kladně. Děti by se měly řídit pravidly, ale jejich konkrétní formy už se lišily. Paní J. uvedla, že dítě *„musí vědět jako co může a co nemůže.“* Paní A. vyjmenovala pravidla jako *„poslouchat rodiče, aby si nedovolovaly, aby nebyly drzí, aby nebyly na učitelku drzí.“*

Mezi další pravidla, kterými by se měly děti podle dotazovaných matek řídit, patří, aby dítě vědělo, jak se má chovat, dodržovalo, kdy má přijít domů, nelhalo a v případě, že se s rodiči na něčem domluví, tak to pak opravdu dodrželo. Paní M. dodává, že pravidla jsou sice důležitá, na druhou stranu „*ne být jako ve vězení, ale samozřejmě, aby vědělo, kam ty meze jdou.*“

7.1.4. Zajištění bezpečí

Bezpečí dětí přikládaly všechny romské matky velký význam. Podle jejich odpovědí mohou rodiče zajistit dítěti bezpečí tím, že ho hlídají, dávají na něj pozor a mají ho neustále na očích. Paní K. uvedla, že nestačí pouze dítě hlídat, ale je nutné ho seznámit se vším špatným, co ho může v životě potkat. „*To dítě můžete mít na očích, ale když mu to nevysvětlíte, tak to nemá žádnou smysl.*“ Paní M. odpověděla, že v rámci zajištění bezpečí je třeba nepouštět dítě nikam samotné a doprovázet ho do školy i ze školy. Dále se paní M. domnívá, že do deseti let by měli mít rodiče dítě stále u sebe a snažit se s ním být co nejvíce. Od deseti let potom vždy „*vědět o tom, kam jde, s kým jde a proč tam jde.*“ Samozřejmě musí rodiče zajistit domov tak, aby si zde dítě nemohlo ublížit.

7.1.5. Identita dítěte

Navzdory teorii ve čtyřech z pěti případů se romské matky domnívaly, že je dobré vést děti alespoň v určité míře k nezávislosti. Pouze paní A. se jasně vyjádřila, že nechce, aby její dítě bylo nezávislé. Paní M. vypověděla, že je dobré děti k nezávislosti vést, ale „*dělat to tak, aby si myslely, že jsou nezávislí a přitom je kontrolovat.*“ Jako další důvody proč je dobré vést děti k nezávislosti a soběstačnosti romské matky uvedly, že děti musí vědět, že se na rodiče nemůžou ve všem spoléhat, protože s rodiči celý život nebudou. Paní N. uvedla, že dříve myslela, že to důležité není, ale potom, co měla mladší dceru v nemocnici a musela tam s ní být, si uvědomila, že je nutné alespoň trochu děti k nezávislosti vést.

Všechny matky ale souhlasily s tím, že je dobré, aby se děti nebály říkat svůj vlastní názor a byly silné osobnosti. Paní N. vypověděla, že by si přála, aby její dcera byla průbojnější. I pro další respondentku paní K. bylo sebevědomí důležité. „*Sebevědomí musí mít. Každý dítě takový není, že. Ale sebevědomí prostě, že to co chce, aby to dokázala.*“ Také možnost dětí vyjádřit svůj názor byla pro tuto dotazovanou důležitá: „*vlastně je to*

komunikace mezi rodičem a dítětem. Vy jim řeknete svůj názor a ona vám řekne, že si o tom myslí zase něco jiného a vy zas vysvětlíte, že jo, ale že ještě zapoměla na to a na to, a to, že může mít takovýhle následky.“

7.1.6. Orientace do budoucnosti

Orientace dětí do budoucnosti se jevila všem romským matkám jako potřebná. Nejčastější formou přípravy bylo povídání si o budoucnosti. *„Já jim dávám rady jako, aby až bude mít kluka, aby nebyla blbá, aby se mu nepoddala, a že třeba může si jít na tu diskotéku, ale hlavně, aby se učila, aby se měla, až bude velká, dobře, aby nebyla třeba tak jak já jenom blbá uklízečka,“* vypověděla paní N. Později ještě dodala, že by chtěla, aby její dcera *„měla jináčí život, aby neměla ve dvaceti děcko, mě by trefilo. Aby měla plno dětí, to já nechci.“*

V podobném duchu odpověděla také paní K.: *„Já pořád tvrdím svým holkám, jaký život si uděláš, takovej ho máš. A esi se budeš chtít mít v životě dobře, tak budeš muset hodně pro to dělat. A esi ti jako samo na sobě nezáleží, tak nedělej nic. A dopadneš špatně.“* Paní M. se domnívá, že *„když už teďka budou vědět, co vlastně chtěou do života, tak si za tím můžou jít. Samozřejmě, že se to změní, že jo, čím věk jde, tak každěj chce něco jiného, ale takovej ten základ co pro ně je důležitý vědět už od raného věku určitě.“* Na otázku jakým způsobem je tedy na budoucnost připravovat tato paní uvedla: *„Tak my se hodně učíme, nebo se snažím s nima učit. [...] Hodně mluvíme a ještě se snažíme to pořád jako probírat, co bude pro ně nejlepší.“* Všechny dotazované se shodly na tom, že rodiče by měli své děti na budoucnost připravovat.

7.1.7. Výchova

Nejdůležitější věcí v oblasti výchovy bylo pro romské matky dávat dětem najevo lásku. *„Jakmile máte dítě, ještě ho ani nevidíte, jako maminka, když ho má v bříšku, tak už to dítě miluje,“* vypověděla paní K. Rozmazlování dětí je podle všech respondentek nezbytnou součástí výchovy, až na paní A., která se domnívá, že dávat najevo lásku je sice důležité, *„ale zas moc ne, zas at' není taková rozmazlená, že to mně povolí, to mně povolí. To ne.“* Paní M. také dodává, že *„dítě do těch pěti let musí být rozmazlovaný a potom, když jde do té školy, tak je tam potřeba, aby se trošku odpoutalo.“*

Další věcí, která byla pro romské matky ve výchově důležitá, bylo, aby byly děti

slušné, nemluvily sprostě, poslouchaly rodiče a měly k nim respekt. Paní K. ale dodává, že dítě si nesmí dovolit říct rodiči něco špatného, nějaký škaredý slovo nebo něco takového, ale na druhou stranou, aby zas neměl takovej respekt, že by se bál říct, že se mu něco stalo. Protože to má dva významy, ten respekt.“

Všechny matky se také shodly na to, že pokud udělá dítě něco špatně, je třeba ho upozornit. Paní A. uvedla: „*Tak nebit, ne že moc, ale upozornit jo.*“ Také paní M. s tímto názorem souhlasí, ohledně upozorňování vypověděla: „*To jo, ale nesmí to být jakože drastický, jakože nadávkami a tady tímhle.*“ Pro paní M. je také velmi důležitá „*ta pravda mezi sebou, jakože já vám nelžu, tak vy mě taky nelžete, taková ta domluva o těch pravidlech.*“

Všechny tázané by chtěly, aby mezi dětmi a jimi bylo velmi silné a pevné pouto, což odpovídá teoretické části. Paní N. to upřesnila slovy, že „*abychom byly normálně, třeba až bude velká aji kamarádky. Aby se mi svěřila a tak.*“ Pocit, že jsou si rodiče s dětmi blízcí a mají se rádi, byl pro respondentky velmi důležitý.

Podle těchto výsledků je patrné, že romští rodiče nad otázkami potřeb dětí přemýšlí a mají konkrétní představy, jak určité věci dělat. Jejich názory se v některých věcech mírně lišily, ale dalo by se říci, že v zásadě jsou jejich představy o potřebách dětí podobné.

7.2. Lidé pracující s Romy

Při rozhovorech s touto skupinou respondentů jsem se zajímala nejen o to, jaké představy mají podle tázaných romští rodiče o potřebách dětí, ale také o to, jak rodiče základní potřeby svých dětí uspokojují. Chtěla jsem zjistit, jaký je rozdíl mezi vlastními představami romských rodičů v dané problematice a jejich skutečnou realizací. Oblasti základních potřeb dětí, na které jsem se těchto respondentů ptala, byly stejné jako u skupiny romských rodičů.

7.2.1. Základní péče

I u této skupiny respondentů jsem se držela rozdělení základní péče na oblast stravy, spánku, bydlení, hygieny a lékařské péče.

Strava

Názory respondentů na představy rodičů o vhodné stravě pro děti se dosti lišily. Dva respondenti se domnívali, že romští rodiče konkrétní představy o vhodné stravě pro děti nemají. Nad tím, jestli je jídlo pro dítě zdravé nebo nezdravé podle pana N. romští rodiče nepřemýšlí. Paní S. vypověděla, že se netrápí tím, jestli je určité jídlo pro dítě vhodné či nevhodné, více je zajímá, na co má dítě chuť. *„Chce na svačinku chipsy, dostane chipsy.“* Ostatní tři respondenti se domnívají, že romští rodiče mají konkrétní představy o tom, co by jejich děti měly jíst. Podle pana V. však jejich představy pravděpodobně nejsou v souladu se zdravou výživou, protože on sám se setkával s větším množstvím obézních dětí. Jiný názor uvádí paní Z., ta si myslí, že v představách rodičů o stravě je kladen větší akcent na množství než na vhodnost. *„Aby nestrádalo hladu nebo nedostatkem, to je důležité, a aby mu to chutnalo.“*

Navzdory teorii se většina respondentů shodla, že rodiče dětem vaří teplá jídla. *„Samozřejmě se vaří, aspoň jedno jídlo za ten den, a to se musí sníst a děti jsou na to zvyklý. Ale jakmile je možnost výběru, tak si samozřejmě raději vyberou chipsy a většinou jim to koupí,“* udává paní S. Z jiného pohledu se na to dívá pan V.: *„Viděl jsem hodně masa, ale to jsem také nemusel vidět všechno. Viděl jsem to, že děti měly možnost kupovat si jídla podle svého přání.“*⁸ Dvě dotazované se shodují na tom, rodiče často podávají dětem k jídlu uzeniny, protože je děti mají rády. Z odpovědi posledního respondenta vyplývá, že rodiče dávají dětem stejná jídla jako jedí oni sami. Později ještě dodává, že občas vaří přímo pro děti polévky.

Spánek

V oblasti spánku se čtyři dotazovaní domnívají, že představy rodičů jsou silně ovlivněny možnostmi rodiny. *„Ty početný rodiny by si představovaly, že by jich nebydlelo tolik, třeba víc generací v jednom bytě, aby ten prostor pro ten spánek byl trošku víc adekvátní, aby jich nebylo v jedné místnosti třeba osm,“* udává paní Z. Pan N. doplňuje, že jejich představy o spánku jsou takové, že když si potřebovali odpočinout, tak šli spát. Paní S. se domnívá, že *„ani nemají představy jako my, že by mělo dítě spát třeba deset hodin denně, nebo dvanáct, čtrnáct, tak to oni nemají. Oni by si tak představovali, že dítě bude spát tak dlouho,*

⁸ Rozhovor proběhl ze strany respondenta ve slovenštině. Po dohodě s ním byl rozhovor mým vlastním překladem převeden do češtiny.

jak potřebuje.“

Názorů na to, jaký spánek romští rodiče svým dětem zajišťují bylo více. Společné však bylo, že hodně záleží na tom, o jakou rodinu se jedná a jaké má materiální podmínky.

„Jsou rodiny, kdy se prostě tomu, že děti půjdou spát, podřídí. A pak jsou třeba rodiny, kdy jim to bude jedno a bude se slavit,“ vypověděla paní Z. Jinak situaci vidí paní S.: *„U těch malých se fakt snaží, aby spaly třeba po tom obědě chvíli, a aby potom v sedm, osm už byly zalezly v posteli a u těch starších to trošku korigují, ale jinak je nechávají, jak si chcete, tak si buďte.“* Paní H. odpověděla, že nevidí ohledně zajišťování spánku u romských dětí žádné zásadní rozdíly oproti majoritním dětem. Naopak pan V. udává, že *„u těch, kteří na tom nejsou materiálně dobře, ten spánek není nic moc. Když jsou dva v jedné posteli nebo se střídají, tak je to špatné. Ale netvrdím, že je to u všech, já jsem chodil hlavně po těch nejchudších a tam jsem toto viděl.“* Ohledně doby, kdy chodí romské děti spát pan V. odpovídá: *„V tomto smyslu je to součást jejich kultury, zkrátka děti chodí spát tehdy, když jsou ospalé. Což nemusí být zase až tolik špatné.“*

Bydlení

Také otázka představ o bydlení je pro většinu respondentů neodmyslitelně spjata s materiálními podmínkami rodiny. Paní H. uvedla, že všichni romští rodiče chtějí mít hezké byty. Ty reálně ale často neumožňují, aby děti měly vlastní pokoj. Z důvodu malého prostoru v bytě se paní H. domnívá, že romští rodiče *„mají zájem spíš, aby si děti hrály venku.“* Jiný názor nabízí paní S., která odpověděla, že romští rodiče *„si třeba myslí, že dítě má málo místa a nemá vlastní postel, nemá vlastní stůl, to oni si jako uvědomují, ale není to tou prioritou pro ně. Oni si to třeba uvědomují, že my to tak máme a že by to tak jako mělo být.“*

Jaké prostředí ve skutečnosti dětem rodiče poskytují? Pan N. uvedl, že *„romské děti mají proti českým dětem jednu obrovskou nevýhodu, oni nemají totiž prostě nějaký svůj pokojíček, nebo svůj stůl, kde by měly hračky, a kde by psaly třeba úlohy a podobně.“* Jiný názor nabízí pan V.: *„Ve většině rodin, nemyslím u těch úplně nejchudších, ale stále v sociálně vyloučených lokalitách, mají určitou snahu mít ten svůj byt v pořádku a takových rodin je skutečně hodně. Tam jsem viděl prostor pro ty děti. Nebylo to nic moc, těch dětí bylo hodně, ale dbali na to.“* Mínění ostatních dotazovaných vycházelo z již dříve zmíněných materiálních podmínek rodiny.

Hygiena

V oblasti představ o hygieně dětí dotazovaní odpověděli, že velmi záleží o jakou rodinu se jedná. *„Jsou rodiny kde, jsou úplně až extrémně zaměřeni na čistotu, že se tam uklízí několikrát denně a dbá se na to, aby byl pořád všude pořádek a čisto a pak jsou rodiny, kde to třeba není taková priorita a záleží zase v jakém bytě ty lidi bydlí, kolik jich tam bydlí, ale neřekla bych, že pro ně není jako důležitá hygiena, to si nemyslím,“* uvedla paní Z. Paní S. zase dodává, že romští rodiče mají představy, že by mělo být doma čisto, něco jiného už je to ovšem ohledně společných prostorů.

Většina dotazovaných se shodla na tom, že pokud romští rodiče představy o vhodné hygieně mají, také je dodržují. Pan V. odpověděl, že viděl několik matek, které byly rozčílené, *„že jejich dítě zase přišlo umazané z venku a dávaly ho do pořádku. A za 2 minuty bylo zase úplně všechno ve stejném stavu, dítě bylo příšerné umazané, protože venku byla špína, ale ta matka na to dbala. Potom si vzpomínám na některé lokality, kde to bylo rodičům dost jedno.“* Jeho názor, že i tato oblast je závislá na materiálních podmínkách rodiny potvrzuje také paní H.: *„Když řešíte co jíst, tak ustupuje stranou řešit třeba hygienu, a když jste celý den zaměstnaná tím, abyste obstarala děti, aby se najedly a aby byly třeba teple oblečený, tak pak prostě nestiháte jich všech osm umejt, když jich máte doma osm.“* Dva dotazovaní se také shodli na tom, že romské děti občas mívají vši, což ale nemusí být důsledek toho, že by rodiče na jejich hygienu nedbali, ale spíše prostředím, kde děti žijí.

Lékařská péče

V otázce představ romských rodičů ohledně lékařské péče odpověděli respondenti zcela odlišně. Pan V. udává, že v uvědomění zdraví mají romští rodiče nedostatky a jen málokdy mají rodiče konkrétní představy. Paní Z. naopak podotýká, že pro většinu rodičů je zdraví jejich dětí důležité, ale samozřejmě jsou také rodiny, kterým je to jedno. Paní S. se zase domnívá, že většina rodičů dopředu zdraví svých dětí neřeší. Až bude dítě nemocné, tak se tím budou zabývat. Z odpovědi paní H. vyplývá, že romští rodiče mají často nedůvěru v lékaře. Podle pana N. se jedná až vysloveně o strach z lékařů, případně i očkovaní.

Podle všech tázaných není obvyklé, aby rodiče s dětmi chodili na preventivní prohlídky. K lékaři s nimi jdou až v případě, že je dítě nemocné. Jinak je tomu ale v oblasti očkovaní, u kterého lékaři hlídají jeho dodržování. Paní H. a paní S. se domnívají, že pro romské děti je typické, že v případě, že jsou nemocné, nejsou zvyklé nemoc vyležet.

Rodiče je do ležení nenutí a je samotné to nebaví, takže je běžné, že přestože jsou děti nemocné, běhají venku.

7.2.2. Stimuly

Nejčastější odpovědi respondentů týkající se představ rodičů ohledně stimulů pro děti bylo, že představy, jak děti podněcovat, rodiče nemají. „*Oni jim koupí panenku Chouchou, protože je krásná, ale jaký vliv to má na to dítě, nad tím oni nepřemýšlí,*“ uvádí paní S. Jiný názor nabízí pan V.: „*Co se týká stimulace těch dětí, jejich motivace, rodiče je nevedou k výkonům. Oni je motivují, aby se snažily o to, o co se snažili i jejich rodiče, je to tam hodně v souladu.*“

Z odpovědí dotazovaných vyznívá, že rodiče své děti podněcují různými formami. „*V některých rodinách ty děti skládají puzzle, kreslí omalovánky, ale jinak jak je takhle teplo, tak většina těch dětí je prostě na ulici,*“ uvádí paní S. Podle paní Z. romští rodiče děti „*spíše usměřňují, v tom co nemají třeba dělat, nebo jim kupují hračky, ale neumí si s nima třeba úplně hrát, nebo didakticky jim něco vysvětlovat.*“ Mezi další formy stimulace podle paní H. patří hraní si s dětmi, ježdění na výlety a návštěva města. Jiný názor má na tuto problematiku pan V., ten se domnívá, že ke stimulaci dochází spíše mezi dětmi navzájem, než mezi rodiči a dětmi. Pan N. ještě dodává, že rodiče se svým dětem věnují pouze v nejranějším věku a potom je přenechávají ulici.

7.2.3. Řád a pravidla

Až na dva respondenty, se ostatní domnívají, že romští rodiče představy o řádu a pravidlech, které by měly děti dodržovat, mají. Pan N. podotýká, že rodiče dávají dětem naprostou svobodu. Paní S. zase uvádí, že „*cokoliv, co je pravidelný a řádný, je pro ně špatný.*“ Podle paní Z. jsou představy rodičů takové, že řád a pravidla by se měly podřídít potřebám dítěte. Jiný názor nabízí paní H, která se domnívá, že pravidla jsou hodně vnímána na úrovni komunikace. Rodiče vyžadují, aby s nimi děti komunikovaly podle stanovených pravidel. Další formu uvádí pan V. a to nutnost dodržovat přísnou hierarchii a úctu dětí ke starším. Všichni respondenti se shodli na tom, že rodiče mají-li tyto konkrétní představy ohledně pravidel, pak také vyžadují jejich plnění.

7.2.4. Zajištění bezpečí

Většina respondentů se domnívala, že bezpečí dětí je pro rodiče důležité. Jakým způsobem by ale bezpečí svým dětem zajistili, se už podle dotazovaných příliš netrápí. Paní S. odpovídá, že rodiče sice děti varují ve smyslu *„děcka můžete jenom odsud posud, dál nesmíte, když je tam auto nelítejte“* a tak, ale že by dohlíželi, jestli to děti dodržují, to už moc ne. Paní Z. dodává, že *„někteří rodiče jsou takový bojácný a ty svoje děti radši někam nepustí i, aby se jim něco nestalo a někteří zase je nechají běhat v podstatě už od brzkého věku.“* Podle pana V. zůstává zhodnocování případného rizika hodně na dítěti. Dále ještě dodává, že romští rodiče *„velmi dbají na to, aby dítěti nebylo ublíženo v bílém světě. Mají představu, že bílý svět dítěti ublíží a že bílý svět je pro něj nebezpečím.“*

Z výpovědí respondentů vyplývá, že romští rodiče nejčastěji zajišťují bezpečí dětem tím, že je varují před možným nebezpečím, a také tím, že je někam nepustí, pokud mají strach, že by se tam dítěti mohlo něco stát. Ohledně zajištění bezpečí před majoritou pan V. dodává: *„To dítě je vysloveně strašné tím, že bílí ti můžou ublížit. Takže to dítě se drží spolu s těmi staršími sourozenci ve skupině. A drží se jen v těch prostorech, které jsou jakoby jejich, které považují za svoje.“* Samozřejmě i zde hraje velkou roli, o jakou romskou rodinu se jedná, protože v každé je to trochu jinak.

7.2.5. Identita dítěte

Jak bylo řečeno v teoretické části, v romské rodině bývá vytvářena spíše kolektivní identita. Respondenti potvrzují, že rodiče nad individualitou svých dětí mnoho nepřemýšlí. Chtějí, aby dítě drželo s rodinou, aby se nevydělovalo. *„Rodina musí držet pohromadě a všechno se tomu prostě podřídí. Oni to dítě nechají lítat si venku, ať si vyrůstá jak potřebuje, ale musí držet s tou rodinou pohromadě,“* uvádí paní S. Paní Z. se domnívá, že důležité pro ně, aby dítě bylo silnou osobností. Na otázku jakou identitu romští rodiče u svých dětí vytvářejí, odpověděla: *„Individualita, ale měla by zapadnout do nějaké té kolektivní představy.“* Také pan V. má podobný názor a to takový, že nějaké představy o individualitě určitě mají, ale jaké přesně neví. *„Ten kolektivismus tam nepochybně je, ale jeho protiváhou je i to, že to dítě si dokáže vydobýt své postavení. A to jedině na základě své vlastní identity.“* Podle paní H. není rodiči reflektován proces budování identity. Je samozřejmostí, že u dětí je vytvářena romská identita. Děti jsou si vědomy, že jsou Romové a rodiče to v nich podporují. Poslední

dotazovaný pan N. se domnívá, že rodiče o individualitě dětí vůbec nepřemýšlí, důležitá je pro ně kolektivní identita.

7.2.6. Orientace do budoucnosti

Podle jednotlivých výpovědí dotazovaných vyplývá, že budoucnost pro Romy není příliš důležitá. „*Některé rodiny, co my tady máme, už se dostaly někam, že už nad tím přemýšlí, kam dají dítě na základku, nebo kam půjde dál na střední, ale většina z nich ne,*“ odpověděla paní S. Paní Z. zase uvádí, že by „*chtěli, aby se jejich děti měly co nejlíp, ale těch překážek je třeba pro ně tolik, že potom spíš zvítězí takovýto řešení nějaké akutní aktuální situace než to, aby fakt dohlídli do nějaké větší budoucnosti.*“ Podle paní H. děti často následují postupy svých rodičů, které znamenají „*nějaký roky vzdělání, pak relativně brzo nějaký vztah, děcko a jedeme dál.*“ Což je podle ní způsobeno tím, že rodiče často nevidí v budoucnosti velkou perspektivu.

Všichni respondenti se shodují na tom, že rodiče své děti na budoucnost připravují, přestože to nemusí být takovým způsobem, jakým by si majoritní společnost představovala. „*Ne tak, jak si my představujeme tím vzděláním, výchovou k samostatnosti a tak. Úplně jinak než my jsme zvyklí,*“ uvádí paní S. Podle pana V. rodiče připravují děti na to, že se věci opakují, ale ne ve smyslu, že budoucnost je něco, co je před námi. Paní H. se domnívá, že děti „*jsou připravený na budoucnost, otázka je v jakém světě a v jakých podmínkách.*“ Poslední tázaný pan N. odpověděl, že romské děti mají jednu velkou nevýhodu, a to že vycházejí školu v nižších třídách, a proto se nedostanou do učebních oborů a následně neseženou práci. Přesto na budoucnost svým způsobem připraveny jsou.

7.2.7. Výchova

Jak bylo řečeno výše, romský styl výchovy se v některých aspektech od majoritního výrazně liší. Respondenti se domnívají, že pro rodiče je ve výchově důležité, aby byly děti šťastné a spokojené. K další výchovným prvkům, které jsou pro romské rodiče důležité, patřila úcta ke starším, slušné chování a poslouchání rodičů. Podle paní S. rodiče vychovávají své děti volně, „*co chce, kdy chce, jak chce, chceš do školy, tak běž, nechceš, no tak nechod', já tě nutit nebudu.*“ Dodává, že dítě samozřejmě nemůže dělat úplně všechno, co chce, ale má mnohem větší volnost než majoritní děti. Pan V. udává, že pro výchovný styl romských rodičů je

typická úcta k dítěti a k jeho potřebám. Tři dotazovaní souhlasí s názorem, že ve výchově dětí absentuje vysvětlování. Rodiče dítěti některé věci povolí nebo zakáží, ale mnohdy mu nevysvětlí proč.

Další často uváděnou věcí bylo, že ve výchově romských rodičů je mnohem výraznější používání dotyků. Hlavně malé děti jsou často chovány a nošeny. Pan V. uvádí, že je až nepřehlédnutelné, jak hodně je tam dotyků. Paní S. uvádí, že „*jsou hodně takoví fyzici, ty děcka jsou zvyklý třeba spát čtyři na jedny posteli, furt být nějak blízko u sebe.*“ Přestože je spokojenost dítěte pro rodiče velmi důležitá, jejich výchovné praktiky jsou jí nadřazené. Rodiče chtějí, aby jejich dítě bylo šťastné, ale dodržování určitých norem vyžadují.

Všichni tázaní se domnívají, že romští rodiče vytváří mezi sebou a dítětem spolehlivou citovou vazbu. Pouto, které mezi sebou mají, je pevné a často může být až svazující. Ale zase na druhou stranu jednotlivci vědí, že se mohou na rodinu vždy spolehnout. Paní S. dokonce uvádí: „*Oni jsou hodně napoutaní na tu rodinu. Oni i kdyby nejedli týden, tak nám to neřeknou, oni na tu rodinu neřeknou křivýho slova, oni opravdu drží při sobě.*“ V oblasti citových vazeb se silně projevuje, že romská rodina je založena na vzájemné soudržnosti všech jejích členů.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zodpovědět otázku: *Jaké představy mají rodiče v romské sociálně vyloučené rodině o žádoucím způsobu uspokojování základních potřeb dětí?* Z provedeného výzkumu vyplývá, že rodiče mají konkrétní představy ohledně potřeb svých dětí. Tyto představy jsou však silně ovlivněny sociálním statutem a materiálními podmínkami rodiny. Pokud se rodiče nacházejí v situaci, že řeší, čím děti nakrmí, nemají sílu řešit například jakým výchovným stylem děti vychovávat. Dále je nutné dodat, že získaná data vycházejí pouze z vybraného vzorku osob. Není proto zcela možné zobecnit představy romských rodičů jako celku. Mimo to je každá rodina jedinečná, a proto lze hledat pouze určité pravidelnosti, které tyto rodiny vykazují.

Všechny romské matky uvedly, že děti by měly jíst zdravě. Experti pracující s Romy se však shodli na tom, že ve většině případů romští rodiče nevědí, jaká jídla jsou zdravá nebo nezdravá. Rodiče podle nich dávají dětem k jídlu to, co děti samy chtějí.

Spánek dětí byl pro romské matky důležitý a preferovaly možnost, že by děti měly chodit spát v určitou hodinu. V oblasti spánku se neromští respondenti domnívali, že představy rodičů o kvalitním spánku pro děti jsou rodinu od rodiny jiné a jsou silně ovlivněny materiálními podmínkami rodiny.

Romské matky se domnívaly, že děti by měly mít svůj vlastní pokoj nebo alespoň malý koutek. Prostředí, kde by měly děti trávit čas, by mělo být klidné a bezpečné. Odpovědi lidí pracujících s Romy se v otázce bydlení rozcházejí. Společné však pro ně bylo, že představy rodičů jsou výrazně ovlivněny materiálními možnostmi rodiny.

Hygiena byla pro všechny romské matky velmi důležitá. Naopak lidé pracující s Romy uváděli, že v některých rodinách je hygiena dětí významná, jinde však prioritou není. Ohledně čistoty prostředí se neromští odborníci shodli na tom, že v bytech mají rodiny ve většině případů čisto a uklizeno, avšak jinak je tomu u společných prostorů pavlačových domů.

Všechny romské dotazované odpověděly, že je třeba chodit na preventivní prohlídky a očkování. Oproti tomu experti na Romy se domnívají, že romské děti na preventivní prohlídky chodí jen výjimečně. K lékařům je rodiče vodí až tehdy, když jsou děti nemocné.

Podle všech romských respondentek by se rodiče měli svým dětem věnovat a podněcovat je. Jako hlavní forma stimulace bylo uváděno mluvení s nimi. Neromští respondenti se ve většině případů domnívali, že rodiče nemají konkrétní představy, jak děti

podněcovat. Oni je různými formami podněcují, ale nějak více nad tím nepřemýšlí.

Romské matky uvedly, že děti by se měly řídit určitými pravidly. Nejčastější odpovědí bylo, že děti by měly vědět, co můžou a co nemůžou. Odpovědi neromských respondentů byly vzájemně dosti odlišné. Byl vysloven názor, že cokoliv řádné a pravidelné, je pro Romy špatné. Jinou myšlenkou bylo, že pravidla se přizpůsobují potřebám dětí. Posledním názorem bylo, že romští rodiče vyžadují u dětí úctu ke starším a s ní spojenou hierarchii.

Bezpečí dětí bylo pro romské respondentky velmi důležité. Dle jejich názoru mohou rodiče zajistit dítěti bezpečí tím, že ho hlídají, dávají na něj pozor a mají ho na očích. Z výpovědí expertů na Romy vyplývá, že bezpečí má pro romské rodiče zásadní význam. Bezpečí svým dětem zajišťují slovním varováním či tím, že je někam nepustí, aby se jim něco nestalo.

Většina romských matek uvedla, že děti by se měly vést k nezávislosti a mělo by jim být umožněno mít vlastní názor. Oproti tomu neromští dotazovaní se domnívají, že rodiče vytvářejí u dětí spíše kolektivní identitu. Částečně individualitu dětí tolerují, ale často jen v rámci dané komunity.

Orientace dětí do budoucnosti se jevila všem romským matkám jako potřebná. Rodiče by si podle nich měli s dětmi o budoucnosti povídat a připravovat je na ni. Experti pracující s Romy se naopak domnívají, že budoucnost pro Romy není příliš důležitá.

Ve výchově bylo pro romské matky důležité, aby děti cítily lásku. Děti by měly mít k rodičům respekt a v případě, že udělají něco špatného, by je měli rodiče upozornit. Romským respondentkám velmi záleželo na tom, aby si vytvořily s dítětem silné a pevné pouto. Z odpovědí neromských expertů vyplývá, že výchova romských rodičů je volná. Výrazná je v ní emocionalita a dotyky. Pro rodiče je důležité, aby děti byly šťastné a spokojené. Dále se dotazovaní experti shodli na tom, že ve výchově často absentuje vysvětlování.

Nelze přehlédnout, že výpovědi romských matek a expertů pracujících s Romy se v mnoha případech výrazně lišily. Jedním z eventuálních vysvětlení je případné zkreslení. Disman (2006) jako častý druh zkreslení uvádí u rozhovoru výběr role. Respondent neodpovídá přirozeně, ale tak, aby se jevil v co nejlepším světle a udělal dojem na tazatele. Jistou roli mohla také sehrát skutečnost, že jsem byla tazatelka Neromka. Samozřejmě existuje ještě mnoho dalších faktorů, které se mohly podílet na rozdílnosti výsledků obou skupin. Jejich zkoumání však už není cílem této práce.

Z výsledků je patrné, že romským rodičům na svých dětech velmi záleží. Představy o tom, co je pro děti nejlepší, však často nejsou v souladu s představami majoritní společnosti.

Pro romské rodiče je důležité, aby se jejich děti měly dobře a byly spokojené. Rodiče si uvědomují, že děti mají své potřeby a ty je třeba plnit. Jakým způsobem a v jaké míře jsou tyto jejich potřeby plněny, se však v každé rodině liší.

Získaná data ve většině případů potvrzují informace uvedené v teoretické části. Objevilo se zde ale i pár rozdílů, například v oblasti stravování. V teoretické části uvádím, že v romských rodinách není běžné, aby byla dětem připravována teplá jídla. Naopak podle odpovědí respondentů (romských i neromských) rodiče vaří svým dětem minimálně jednou denně teplé jídlo. Odlišné byly také výpovědi romských matek týkající se identity, orientace do budoucnosti a výchovy dítěte. Tyto matky uvedly, že by dítě mělo být vedeno k nezávislosti, připravováno na budoucnost, ve výchově by mělo být upozorňováno a vše by mu mělo být vysvětlováno. Což je v přímém rozporu s údaji uvedenými v teoretické části.⁹

Jednou z dílčích výzkumných otázek, kterou jsem si kladla, bylo, jaký je rozdíl mezi představami rodičů a jejich skutečnou realizací. Z výsledků výzkumu vyplývají tři možné odpovědi. První a nejčastější z nich je taková, že pokud rodiče nějaké konkrétní představy mají, také je realizují, tudíž rozdíl není nijak výrazný. Druhou variantou je, že často, přestože by rodiče měli představu, jak některé věci dělat a chtěli by je takto i dělat, jejich materiální podmínky jim to neumožňují. Zejména v oblasti bydlení je tento problém velice patrný. Rodiče by chtěli, aby děti měly vlastní pokoj, ale jelikož celá rodina žije v bytě 1+1, není to možné. Třetí a zároveň poslední možností je situace, kdy rodiče mají představu, že některé věci by měly být správně jinak, ale přestože by to bylo v jejich silách, příliš se o to nesnaží. Rodiče často vědí, že by se měli dětem věnovat, ale je pro ně snazší nechat děti běhat venku.

Na základě zjištěných informací navrhuji vytvoření praktického kurzu pro terénní sociální pracovníky, kteří přicházejí do kontaktu s romskými rodinami. Jednalo by se o sérii přednášek, při kterých by byli terénní sociální pracovníci školeni, jak pracovat s romskými rodiči s ohledem na snahu o rozšíření povědomí rodin o potřebách dětí a vhodném způsobu jejich uspokojování. Výhodou navrženého opatření je, že mezi terénními sociálními pracovníky a romskými rodinami byl již dříve navázán kontakt. Tato skutečnost by mohla napomoci k vytvoření atmosféry důvěry, která je základním bodem úspěšné intervence. Nevýhodou naopak je, že pokud romští rodiče nebudou ochotni se o dané problematice bavit, terénní sociální pracovníci nemají příliš velkou šanci toto jejich rozhodnutí změnit.

⁹ Výše zmíněné rozdíly mohou být způsobeny více faktory. Prvním je, že od napsání publikací, ze kterých jsem v teoretické části vycházela, se situace změnila. Jinou možností je, že vzorek tohoto výzkumu se výrazně lišil od výzkumu, na základě kterého byly napsány zmíněné publikace. Další možností samozřejmě je, že respondenti neodpovídali pravdivě, což mohlo vést ke zkreslení výsledků.

Použitá literatura

DAVIDOVÁ, E. 1995. *Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: UP.

DISMAN, M. 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

DUNOVSKÝ, J. DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

HAVLÍK, R., KOŤA, J. 2002. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál.

HELUS, Z. 2004. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál.

KENRICK, D., PUXON, G. 2000. *Cikáni pod hákovým křížem*. Olomouc: Interface.

KLÍČOVÁ, K. 2004. *Životní podmínky Romů v České republice a mezinárodním srovnání v kontextu rizik etnického výzkumu*. In SIROVÁTKA, T. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Georgetown.

LACINOVÁ, L. 2001. *Matčino pojetí výchovy a temperament dítěte. Výchova v rodině jako interakční proces*. Disertační práce. Brno: FSS MU.

LANGMEIER, J., KEJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.

LANGMEIER, J., BALCAR, K., ŠPITZ, J. 2000. *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál.

LANYADOVÁ, M., HORNEOVÁ, A. 2005. *Psychoterapie dětí a dospívajících – psychoanalytický přístup*. Praha: Triton

- LIÉGEOIS, J-P. 1995. *Romovia, cigáni, kočovníci*. Bratislava: Charis.
- MAREŠ, P. 2004. Sociální exkluze a inkluze. In SIROVÁTKA, T. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Georgetown.
- MATĚJČEK, Z. 2005. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum
- MATĚJČEK, Z. 2004. *Psychologické eseje*. Praha: Karolinum
- MATĚJČEK, Z. 1994. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. 2005. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon.
- NAVRÁTIL, P., ŠIŠLÁKOVÁ, M. 2004. Podmínky výchovy v romských sociálně vyloučených rodinách. In SIROVÁTKA, T. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Georgetown.
- NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. 2003. Sociální práce jako nástroj překonávání sociálního vyloučení Romů. In NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál
- NAVRÁTIL, P. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- NAKONEČNÝ, M. 1998. *Základy psychologie*. Praha: Academia.
- NAKONEČNÝ, M. 1997. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia.
- NEČAS, C. 1999. *Romové v České republice včera dnes*. Olomouc: UP.
- RAICHOVÁ, I. 2001. *Romové a nacionalismus*. Brno: Muzeum romské kultury.
- REICHEL, J. 2008. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Grada.

ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada.

ŘÍČAN, P. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál.

ŠIŠKOVÁ, T. 2001. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.

ŠIŠKOVÁ, T. 1998. *Výchova k toleranci a proti rasizmu*. Praha: Portál.

ŠIŠLÁKOVÁ, M. 2008. *Podmínky výchovy v romských sociálně vyloučených rodinách a jejich dopady na delikvenci romské mládeže*. Rigorózní práce. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžběty.

UNIVERZITA KARLOVA. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Anotace

Autor bakalářské práce: Zuzana Ošmerová

Název: Představy rodičů o uspokojování potřeb dětí v romských sociálně vyloučených rodinách.

Počet slov: 12117

Tématem této práce jsou představy rodičů o potřebách dětí v romských sociálně vyloučených rodinách. Hlavním cílem pak je zjištění, jaké mají romští rodiče představy o uspokojování základních potřeb svých dětí. Práce je rozčleněna do sedmi na sebe navazujících kapitol. V teoretické části se věnuje pojmům jako je rodina, potřeby dětí, představy, sociální vyloučení a také specifickým aspektům romské rodiny, kde je pohled zaměřen na prvky životní situace, vztahy mezi členy rodiny, péči o děti a výchovu dětí. Empirická část analyzuje poznatky získané vlastním výzkumem, který byl prováděn technikou polostandardizovaného rozhovoru. Mezi oblasti, na které byly rozhovory zaměřeny, patří představy rodičů o základní péči, stimulaci, zajištění bezpečí, vlastní identitě, orientaci do budoucnosti a výchově dítěte. Rozhovoru se zúčastnilo deset respondentů, kteří byli rozděleni do dvou skupin. V první bylo pět romských matek majících děti od 1 do 10 let věku a druhá byla složena taktéž z pěti respondentů, ale neromských specialistů, kteří se Romy dlouhodobě zabývají nebo s nimi jsou denně v kontaktu.

Annotation

Author of Bachelor's work: Zuzana Ošmerová

Title: Parent's ideas of fulfilling children's needs in social excluded Romany families.

No. of words: 12117

The theme of this work is parent's ideas of children's needs in social excluded Romany families. Main goal is defined as finding of parent's ideas of fulfilling of their children's basic needs. This work is divided into seven chapters. In the first part which is concerning theoretical concepts there are described terms such as family, children's needs, ideas, social exclusion and also specific aspects of Romany families – this chapter is focused on elements of life situation, relations within families, child care and raising children. Next larger part is analysing empirical data gathered from own research done by the method of semi-

standardized interview. Research was focused on information about parent's ideas of basic care, stimulation, providing safety, identity of children, orientation on future and raising children. Ten respondents took part in the research and they were divided into two groups. The first group consists of five Romany mothers with children from 1 to 10 years old. The second one was formed by five respondents too, but in this group there were non-Romany specialists, who are interested in Romany people or are in daily contact with them.

Jmenný rejstřík

- Balcar, K.: 55
Bowlby, J.: 11
Davidová, E.: 20, 22
Demeter, G.: 22
Disman, M.: 26, 27, 42
Dunovský, J.: 55, 56
Dytrych, Z.: 55, 56
Hartl, P.: 14
Hartlová, H.: 14
Havlík, R.: 7, 8
Helus, Z.: 12
Horneová, A.: 11
Kenrick, D.: 51
Klíčová, K.: 19
Kodymová, P.: 56
Koláčková, J.: 56
Kot'a, J.: 7, 8
Krejčířová, D.: 55
Lacinová, L.: 10
Langmeier, J.: 55
Lanyadová, M.: 11
Liégeois, J-P.: 21
Mareš, P.: 16
Matějček, Z.: 7, 9, 10, 12, 55, 56
Matoušek, O.: 7, 55, 56
Musil, L.: 18
Nakonečný, M.: 14
Navrátil, P.: 13, 16, 17, 18, 22, 23, 24
Nečas, C.: 19
Pierson, J.: 13, 18
Puxon, G.: 51
Raichová, I.: 20, 21,
Reichel, J.: 9
Řičan, P.: 19, 20, 22, 23, 51, 52, 53, 55
Širovátka, T.: 13, 18, 19, 22, 23, 24
Šišková, T.: 20, 21, 22, 24, 53
Šišláková, M.: 13, 18, 22, 23, 24
Špitz, J.: 55

Věcný rejstřík

Budoucnost: 5, 13, 15, 20, 21, 23, 25, 28, 32, 39, 42, 43, 47, 58, 59

Bydlení: 4, 16, 18, 19, 28, 29, 33, 35, 41, 43, 53, 56, 57

Funkce rodiny: 4, 8, 9

Hodnoty: 6, 8, 9, 20, 23

Hygiena: 28, 29, 36, 41, 57

Identita: 5, 9, 13, 23, 25, 28, 31, 38, 39, 42, 43, 47, 58, 59

Komunita: 13, 18, 20, 21, 23, 42

Lékařská péče: 12, 23, 28, 30, 33, 36, 55, 57

Materiální podmínky: 35, 36, 41, 43

Péče o děti: 4, 6, 8, 12, 13, 18, 22, 24, 25, 28, 30, 47, 55, 56, 57

Potřeby: 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 18, 20, 23, 24, 24, 25, 26, 28, 33, 37, 40, 41, 42, 43, 47, 55, 56

 Biologické: 4, 7, 12

 Psychické: 4, 7, 8, 12, 13

 Sociální: 4, 12, 13

Pravidla: 5, 9, 10, 24, 28, 30, 31, 33, 37, 42, 57, 58

Prostředí: 14, 16, 18, 25, 30, 35, 36, 41, 53, 57, 58

Představy: 4, 6, 13, 14, 15, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 47, 57, 58

Rodičovská autonomie: 8, 9

Romská rodina: 4, 6, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 38, 40, 41, 43, 47, 52

Sebevědomí: 13, 31

Socializace: 4, 9

Sociální vyloučení: 4, 6, 16, 47

Soudržnost: 21, 23, 40

Spánek: 12, 28, 29, 33, 34, 35, 41, 57, 58

Stimulace: 12, 13, 23, 37, 41, 47

Strava: 12, 22, 28, 33, 34, 55, 57

Výchova: 4, 5, 8, 10, 11, 13, 19, 21, 23, 24, 25, 28, 32, 39, 40, 42, 43, 47, 58

Vzdělání: 4, 16, 19, 23, 39, 53

Zajištění bezpečí: 5, 12, 13, 25, 28, 31, 38, 47, 58

Životní situace: 4, 6, 18, 47

Přílohy

Příloha 1: Historie Romů

Pro pochopení každé společnosti či kultury je nutné znát její minulost a historické kořeny. Zde se pokusím stručně vysvětlit, odkud Romové pocházejí a jak se během dějin měnil jejich styl života.

Původ Romů

Pravlastí Romů je Indie. V indickém kastovním systému prodělalo jejich postavení určitý vývoj, který byl převážně sestupný. Již v jejich vlasti to byli kočovníci. Kočování jim pomáhalo v uplatnění jejich řemeslné dovednosti (zejména kovářské), ale i v jejich schopnosti bavit publikum hudbou, tancem a různými kejklemi. Z Indie odcházeli pravděpodobně za obživou. Jejich migrace trvala několik století a dnes je najdeme snad po celém světě. Do Evropy doputovala první vlna Romů před rokem 1000 přes dnešní Turecko. Přicházeli v malých rodinných společenstvích a hledali uplatnění pro svá řemesla. (Říčan, 1998)

První známky o Romech na našem území jsou přibližně z počátku 15. století. V této době se pohybovali střední Evropou v relativně velkých skupinách vedených stařešiny. „Na středověkou společnost zapůsobili mocným dojmem. Zvědaví obyvatelé si je prohlíželi, dávali si od nich číst z ruky, pozorovali cikánské akrobaty a kupovali si ručně vyráběné zboží cikánů.“ (Kenrick, Puxon, 2000, s. 10) Přesto však podle Říčana (1998) ve společenském podvědomí zůstával názor, že tmavá pleť znamená podřadnost a zlo. Na základě královských nařízení byli u nás i v okolních zemích Romové vypovídáni ze země, mučeni, zabíjeni či využíváni k nuceným pracím. Ze strany obyvatelstva byly vcelku akceptováni, částečně ze soucitu a solidarity a také proto, že dovedli být užiteční svými službami a zbožím.

Vývoj v letech 1700-1918

I po roce 1700 pronásledování Romů na našem území pokračuje. Zároveň se ale od této doby postupně prosazují názory vzít Romy oficiálně na vědomí, legalizovat jejich existenci a začlenit je do společnosti. Marie Terezie byla první panovnicí, za které se začala provádět

asimilační politika. Romové měli pracovat v zemědělství, oblékat se jako ostatní občané, plnit povinnosti vůči šlechtě a církvi, nemluvit romským jazykem. Záměrně byli rozptylováni tak, aby v každé vesnici byla nejlépe jen jedna romská rodina. (Říčan, 1998)

Stejný autor uvádí, že od devatenáctého století se na střední, jižní a zejména jihovýchodní Moravě usazují Romové dobrovolně. Na těchto územích vznikají tzv. cikánské tábory složené z velmi nuzných obydlí. Romové se zde živili tradičním kovářstvím a hudbou, eventuelně vyráběli domácí ruční zboží (například šnětky, bačkory). Často také vykonávali těžké nádenické práce, mnohdy jen příležitostně. Na většině území však byli Romové známí jako kočovníci. Používali vozy zakryté plachtami nebo maringotky tažené koňmi. Od roku 1885 byli Romové pro tuláctví trestně stíháni a vězněni.

Vývoj v letech 1918-1945

Přestože byla první republika demokratickým státem, situace Romů na našem území se nezlepšila. Kočující Romové byli tolerováni čím dál tím méně. V roce 1927 byl vydán zákon, proti potulným Romům, který byl na tehdejší evropské poměry velmi tvrdý. Romům bylo zakázáno kočovat a tábořit ve větších skupinách, nesměli vlastnit zbraně, dostávali zvláštní legitimace a byli pod neustálým policejním dozorem. (Říčan, 1998)

Strašlivou kapitolou v dějinách Romů byl holocaust za vlády nacistů. Během druhé světové války zahynulo téměř 5 tisíc Romů pocházejících z českých zemí. Vyvražďování probíhalo převážně v koncentračních a vyhlazovacích táborech mimo území Československa. (Říčan, 1998)

Vývoj od roku 1948 až do současnosti

Návrat Romů do jejich původních osad po druhé světové válce byl obtížný pro odpor ze strany úřadů i obyvatelstva. Říčan (1998) uvádí, že z původních českých a moravských Romů přežilo jen asi 600 osob. Úřady znepríjemňovaly Romům život různými způsoby – odpíraly jim potravinové lístky, nedávaly jim stavební povolení, soukromým sedlákům zakazovaly dávat Romům práci.

Komunistický převrat v roce 1948 přinesl zrušení zákona z roku 1927 a pokusy pomoci Romům na východě republiky. Začaly se budovat nové silnice, zlepšovat hygienické podmínky, odstraňovat negramotnost apod. Později byl přijat koncept řešení „cikánské

otázky“, podle které měli Romové jako národ postupně splynout s českou a slovenskou většinou, tedy v podstatě zmizet. Romům bylo upíráno právo na vlastní kulturu a životní styl, ale na druhou stranu měli zajištěné slušné bydlení a stálé zaměstnání. Romským dětem bylo poskytováno školní vzdělání a jejich rodiče byli nuceni, aby zajistili jejich školní docházku. (Říčan, 1998) Od února roku 1959 bylo brutálním způsobem zakázáno olašským Romům kočovat – „*kola jejich vozů byla odstraněna a koně odvedeni.*“ (Říčan, 1998, s. 27) Od poloviny šedesátých let byly postupně rušeny slovenské romské osady a jejich obyvatelé úmyslně rozptýlováni po celé republice. V žádné obci nemělo být více než 5% Romů.

Migrace Romů ze Slovenska na území České republiky proběhla podle Šiškové (2001) ve třech vlnách. První vlna Romů přišla na základě vlastního rozhodnutí krátce po skončení druhé světové války. Tito Romové si zachovali své tradice a často i jazyk. S ostatními obyvateli se sžili a většinou nemají vážné problémy. Druhá vlna přišla v 50. a 60. letech při organizovaných nábořech na stavby a do těžkého průmyslu. Tito přistěhovalci se většinou snažili o dobrovolnou asimilaci. Neasimilovali se však natolik, aby je většinová společnost mezi sebe úplně přijala. Ve společnosti mají mnoho problémů, které nejsou schopni sami vyřešit. Oproti první vlně si vlastní kulturu nezachovali, protože se jednalo převážně o mladé páry, které neměly zvyky a tradice natolik vžitě. Třetí a poslední vlna stěhování Romů přišla po roce 1965 a to pod nátlakem vlády. Pro tyto Romy to byl velký šok, způsobený radikální změnou prostředí, bydlení, práce i trávením volného času, ze kterého se někteří doteď nevzpamatovali. Právě tato skupina Romů má v České republice nevíce problémů a majoritní společnost vnímá jako nepřátelskou.

Převrat v roce 1989 přinesl Romům svobodu znovu užívat svého jazyka a pěstovat vlastní národní kulturu. Brzy ale vyšlo najevo, že Romové zatím nedokážou nových možností dostatečně využít. Jejich situace se ve výsledku nezlepšila, naopak došlo k výraznému zhoršení a to několika oblastech (Říčan, 1998):

- a) *Nezaměstnanost* – zjištění, že mohou ztratit zaměstnání a úřad práce jim hned nezajistí jiné, bylo pro Romy obrovským šokem. Kdo si chtěl udržet zaměstnání, musel se mnohem více snažit, jinak byl propuštěn. Druhou variantou bylo zvyknout si „žít na podpoře“.
- b) *Média* – demokracie přinesla svobodu projevu, která ve svých důsledcích Romy velmi poškozují. Dříve byly vládou potlačovány všechny zprávy, které by prozrazovaly selhání její romské politiky. Naopak v současnosti jsou převážně zveřejňovány informace, představující Romy v nepříznivém světle.
- c) *Dostupnost atraktivních škodlivin* – mezi které patří alkohol, drogy, gamblerství apod.

- d) *Většinová averze* – postupně dochází ke stupňování rasismu ze strany majoritní společnosti.
- e) *Krátkozraká pragmatická politika* – politik, jehož hlavním cílem je být v následujících volbách opět zvolen, nemůže Romům pomoci.

Je zřejmé, že život Romů nebyl snadný od jejich příchodu do Evropy až do současnosti. Neustále museli čelit nepřátelství a odmítání jejich kultury ze strany majoritní společnosti. Vše, co se událo v jejich minulosti, se i nadále odráží v jejich postojích a je důležité brát tyto skutečnosti v úvahu při hodnocení chování Romů.

Příloha 2: Zanedbání péče o dítě

Zabýváme-li se potřebami dítěte, je třeba také zmínit, co se stane, nejsou-li jeho potřeby uspokojovány. Nedostává-li se dítěti dostatečné péče a uspokojování jeho základních potřeb, dochází k jeho zanedbávání. Langmeier a Krejčířová (2006, s. 286) definují zanedbávání jako „*vážné opomíjení rodičovské péče nezbytné pro tělesný a duševní vývoj dítěte.*“ Matoušek (2003) při vymezení tohoto pojmu udává nejen opomíjení významných potřeb dítěte, ale také jeho opouštění a nezajištění ochrany před nebezpečím. Zanedbávání může být tělesného nebo psychického charakteru a je patrně nejčastějším typem špatného zacházení s dětmi.

Tělesné zanedbávání zahrnuje nedostatek přiměřené stravy, oblečení, hygieny, ochrany před nebezpečím, zajištění čistého a teplého obydlí, dodržování školní docházky atd. Tyto jevy se nejčastěji vyskytují v rodinách s nízkou socioekonomickou úrovní. Avšak i přes uvedené vážné nedostatky, mohou být děti v těchto rodinách šťastné a dokonale emočně saturované. (Říčan, Krejčířová, 2006)

Při nedostacích v uspokojování duševních potřeb dochází u dítěte k psychické deprivaci. Psychická deprivace se týká hlubších složek osobnosti než zanedbání tělesné. Znamená dlouhodobý nedostatek uspokojení potřeb lásky, vřelého vztahu a adekvátního přísunu podnětů. Ovlivňuje rozvoj poznávacích a emočních funkcí. Dlouhodobá psychická deprivace vede k různým formám poruch chování, mezi které patří zhoršený prospěch, poruchy sociálních vztahů, agresivita, kriminalita a tendence k alkoholové a drogové závislosti. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000)

Podle stejných autorů lze také hovořit o tzv. výchovném zanedbávání, které obsahuje běžné hygienické návyky, způsoby stolování, osvojování si kulturních dovedností, znalostí a jednání v souladu se sociálními normami. Dítěti není umožněno učení se bohatšímu slovníku, básničkám a říkankám, nikdo mu nečte a ani jej ke čtení nepřipravuje, není stimulováno ke kreslení či jiným formám výtvarné, hudební, sportovní či jiné aktivity.

Zanedbání péče se vyskytuje ve dvou formách. První je těžké zanedbávání, tj. například nedodržování nutné výživy nebo přítomnost dítěte v takových situacích, které ohrožují jeho zdraví či život. Druhou formou je všeobecné zanedbávání, tj. nedostatek odpovídajícího jídla, ošacení, lékařské péče, izolace od okolního světa, nechávání malých dětí bez dozoru, opomíjení nebezpečí nehod, poranění, kriminality atd. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Je nutné dodat, že v jakémkoliv posuzování a hodnocení zanedbání musíme brát v úvahu současný stav dané společnosti, její kulturní úroveň, tradice, zvyky a převládající systém hodnot. Velký vliv na péči o děti má ekonomická situace rodiny. Dalším rizikovým faktorem jsou rodiny, kde „dětí mají děti“. Takovým rodičům často chybí základní vědomosti o tom, jak se o dítě starat, zejména v oblasti výživy, hygieny a vývojových potřeb dítěte. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995) Také stres způsobuje, že rodiče nezvládají plnění svých rodičovských povinností. Působí na rodiče v případě jejich nezaměstnanosti, společenské izolace, chudobě, špatného bydlení a může být spouštěčem takového chování, které by za jiných okolností měl rodič pod kontrolou. Toto úmyslné či neúmyslné chování rodiče se vymyká společenským normám a ohrožuje dítě. (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005)

Příloha 3: Otázky rozhovoru

DVO	Indikátory	Romští rodiče	Lidé pracující s Romy
1. Jaké představy mají romští rodiče o základní péči o děti?	Strava, spánek, bydlení, hygiena, lékařská péče.	3. Co by podle Vás měly děti jíst? Jaká jídla považujete za vhodná pro děti? 4. Kolik hodin by podle Vás děti měly denně spát? Jak by podle Vás měly chodit děti spát? Pravidelně v nějakou hodinu nebo je to jedno? 5. Jak si představujete vhodné bydlení pro dítě? 6. Kolikrát týdně by se podle Vás měly děti koupat? 7. Myslíte, že je dobré chodit k lékaři na preventivní prohlídky nebo jen, když je dítě nemocné?	1. Jaké jsou představy romských rodičů o vhodné stravě pro děti? 3. Jaké jsou představy romských rodičů o kvalitním spánku pro děti? 5. Jaké jsou představy romských rodičů o vhodném prostředí pro dítě? 7. Jaké jsou představy romských rodičů o vhodné hygieně jejich dětí? 9. Jaké jsou představy romských rodičů o lékařské péči?
2. Jak si představují romští rodiče poskytování vhodných stimulů dětem?	Stimuly v oblasti věnování se dětem.	8. Jak si představujete, že by se rodiče měli dětem věnovat?	11. Jaké jsou představy romských rodičů o vhodných stimulech pro dítě?
3. Jak si představují romští rodiče vhodný řád, kterým by se dítě mělo řídit?	Řád a pravidla, kterými by se dítě mělo řídit.	9. Myslíte si, že by se děti měly řídit nějakými pravidly? Jaká pravidla by to byla?	13. Jaké jsou představy romských rodičů o vhodném řádu, kterým by se dítě mělo řídit?
4. Jak si představují romští rodiče	Zajištění bezpečného prostředí.	10. Jakým způsobem mohou	15. Jaké jsou představy romských

zajištění bezpečí pro dítě?		podle vás zajistit rodiče dítěti bezpečí?	rodičů o zajištění bezpečí pro jejich děti?
5. Jak si představují romští rodiče vytváření identity dítěte?	Kolektivní nebo individuální identita, vedení k nezávislosti, vlastní názor.	11. Myslíte si, že je dobré vést děti k nezávislosti a umožňovat jim mít vlastní názor? Proč?	17. Jaké jsou představy romských rodičů o vytváření vlastní identity dítěte?
6. Jak si představují romští rodiče orientaci dětí do budoucnosti?	Příprava na budoucnost, zvažují/nezvažují budoucnost svých dětí.	12. Jakým způsobem si myslíte, že je dobré vést děti k přemýšlení o budoucnosti?	19. Jaké jsou představy romských rodičů o orientaci dětí do budoucnosti?
7. Jak si představují romští rodiče, že by měla vypadat výchova dětí?	Projevování citů, pravidla, výchovný styl, citová vazba.	13. Jak si myslíte, že by měly být děti vychovávány? Například z hlediska projevování citů a vztahů mezi rodiči a dětmi. Je dobré používat ve výchově dotyky?	21. Jaké jsou představy romských rodičů o vhodné výchově dětí?
8. Jaký je rozdíl mezi představami romských rodičů a jejich skutečnou realizací?			2. Jaká jídla jim ve skutečnosti podávají? 4. Jaký spánek svým dětem zajišťují? 6. Jaké prostředí jim poskytují? 8. Jak jsou tyto představy o hygieně ve skutečnosti realizovány? 10. Chodí k lékaři na preventivní prohlídky nebo jen, když je dítě nemocné? 12. Jakým způsobem děti podněcují? 14. Vyžadují romští rodiče pak

			<p>také plnění tohoto řádu? 16. Jak jim bezpečí ve skutečnosti zajišťují? 18. Vytvářejí romští rodiče u dítěte jeho vlastní identitu? 20. Přípravují svoje děti na budoucnost? 22. Jakým výchovným stylem svoje děti vychovávají? 23. Vytvářejí romští rodiče spolehlivou nebo nespolehlivou citovou vazbu?</p>
--	--	--	---